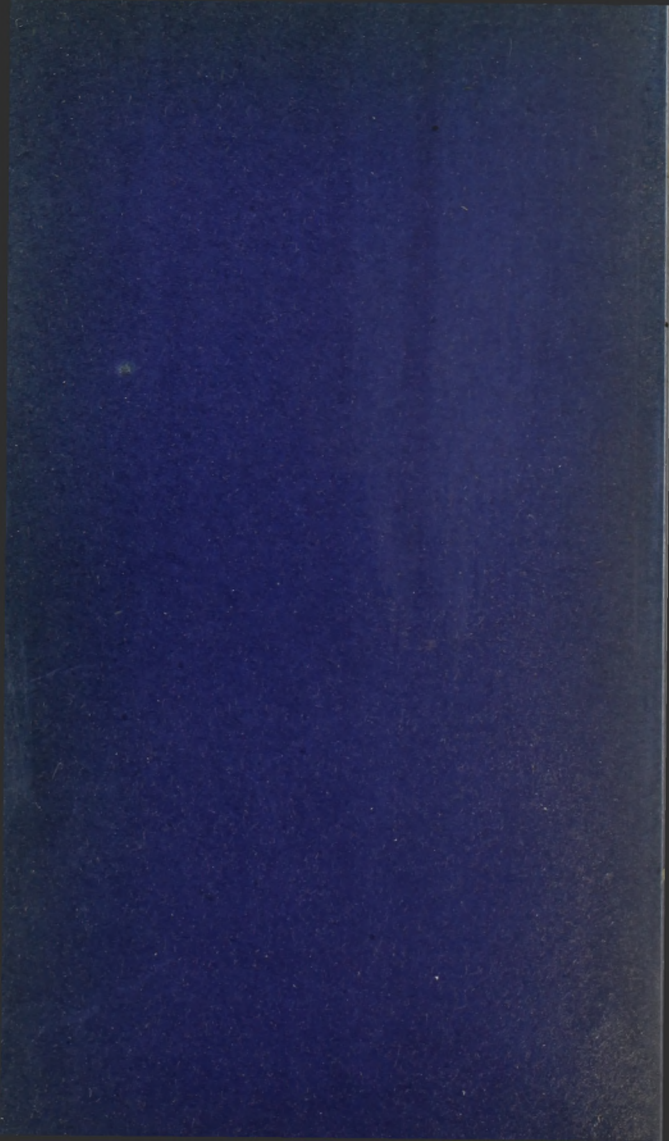


Encycl. O.

52.

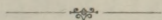
//.



STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

—  11.  —

KIS
MACYAR NYELVTAN.



IRTA
GAAL MÓZES.



POZSONY. 1899. BUDAPEST.
STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

MAGY. AKADEMLIA
KÖNYVTÁRA

Wigand F. K. könyvnyomdája, Pozsonyban.

Bevezetés.

A nyelvtan a nyelv törvényeinek az össze-1. foglalása. Ezeket a törvényeket magából a nyelvből állapították meg.

A nyelvtan alkotó részei a *hangtan*, a *szótan* 2. és a *mondattan*. A két előbbit együttvéve *alaktan*-nak is szokták nevezni.

I. A hangtan.

1. A hangok és jeleik.

A magyar nyelvben a következő hangokat 3. jelölik meg betűkkel: a, á, b, cz (c) cs, d, dzs (ds) e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ő, õ, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

Idegen nyelvből átvett hangok a következők: x, (kšz), y (i).

A melyek önálló szavak vagy szótagok lehet- 4. nek: azok *magánhangzók*; a melyek szótagok egy magukban nem lehetnek: azok *mássalhangzók*.

2. Magánhangzók.

A magyar nyelvben a magánhangzók követ- 5. kezők: a, á, e, ě, é, i, í, o, ó, ő, õ, u, ú, ü, ű. (Magánhangzóként használják családnevek végén az *y*-t (i).

Rövid magánhangzók: a, e, i, o, u, ü.

6.

Hosszú magánhangzók: á, é, í, ó, ú, ű.

Mélyen hangzók: a, á, o, u.

Magasan hangzók: e, ö, ú.

Vegyes hangúak: é, i.

A hosszú magánhangzóra hosszú ékjelet (vesszőt), a rövidre semmit vagy pontot teszünk.

7. Ez a megkülönböztetés azért fontos, mert a magyar nyelvben mély hangú szavakhoz csak mély, — magas hangú szavakhoz csak magas hangzójú ragok vagy képzők járulhatnak. Pl. ablak-**nak**, ablak-**os**; szeret-**nek**, szeret-**et**.

Ez a törvény a *magánhangzók illeszkedésének* a törvénye.

3. Mássalhangzók.

8. A magyar nyelvben a mássalhangzók a következők: b, cz (c) cs, d, dzs (ds), f, g, gy, h, j, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, z, zs.

Ezek közül cz, cs, (ds), gy, ly, ny, sz, ty, zs kétjegyűek vagy összetettek; a többiek *eyyjegyűek* vagy egyszerűek.

9. Vannak lágy és kemény mássalhangzók; vannak a kiejtés szerve szerint ajak-, fog-, iny- és torokhangok:

Ajakhangok:	m, b, p, v, f.
Foghangok:	d, t, n, l, r, gy, ty, ny, ly, z, sz, zs, s, ds, cz, dz, cs.
Inyhangok:	j.
Torokhangok:	g, k, h.

Kemények: k, p, t, ty, sz, s, cz, cs.

Lágyak: b, v, d, gy, z, zs, ds, g.

10. Ha a mássalhangzót hosszan kell kimondanunk, akkor *kétszer írjuk*.

4. Magánhangzók váltakozása.

A nyelvjárásokban néha egy-egy szó másféle **11.** magánhangzóval fordul elő, mint az úgynevezett irodalmi nyelvben.

Leggyakoribbak ezek a váltakozások:

a — á ad — ád	i — e Pista — Pesta
a — o magas — magos	i — ü idő — üdő
e — ö per — pör	ü — i üdvösség — idvesség
é — i pénz — píz	o — u honnan — hunnan.

5. Mássalhangzók váltakozása.

A mássalhangzók is váltakoznak az egyes nyelv- **12.** járáásokban, no meg a kiejtésben is, főleg ha több mássalhangzó kerül egymás mellé.

A kemény és lágy mássalhangzók egymás mellett nehezen ejthetők ki, ezért *hasonulnak egymáshoz* (asszimiláció), pl. **dobtam** = **doptam**, **szivtelen** = **sziftelen**, **kapdos** = **kabdos**, **szökdös** = **szögdös**.

Mindig a második helyen álló mássalhangzó az irányadó, ha az kemény, az előtte levő lágy mássalhangzó is keménynek hangzik; ha lágy, az előtte levő kemény mássalhangzó is lágynak hangzik.

Teljes áthasonulás fordul elő a **val, vel, vá, vé** **13.** ragoknál, ha mássalhangzón végződő szavakhoz kerülnek. Pl. kenyér-**rel** (vel), ház-**zal** (val), király-**lyá** (vá), vezér-**ré** (vé).

A nyelvjárásokban a következő mássalhangzó- **14.** váltakozások fordulnak a leggyakrabban elő:

d — gy dús = gyús, diák = gyiák.
g — gy = gimnázium = gyimnázium.
gy — j = hagyma = hajma.
h — j fehér = fejr.
ly — l = folyó = foló.

ly — j = olyan = ojan.

n — ny = tehén = tehény.

sz — cz = kopasz == kopacz.

t — ty = veti = vetyi.

15. Gyakoriak az ilyen váltakozások is: faragsál — faracskál; evelen — eleven. Itt egy-egy szótag cserél helyet a szóban.

16. Ha a szóból valamely mássalhangzó az idő folyamán kivész, néha az előtte levő mássalhangzó meghosszabbul. Pl. nő(v), sző(v), szí(v) ezekből szövk, növk, szívok. Ezt a jelenséget a magánhangzók *pótló nyújtásának* nevezik.

6. A helyesírás törvényei.

17. A helyesírás legfőbb törvénye az, hogy a szavakat nem a kiejtés, hanem a nyelvtani alakok helyes képzése szerint írjuk. Aki magyarul beszél, de a nyelv törvényeit nem ismeri: helyesen írni nem tud.

A *magánhangzók* leírásánál gondosan kell ügyelnünk a hosszú és rövid magánhangzókra, mert gyakran ugyanaz a szó mást jelent hosszú és mást rövid magánhangzóval írva (örült, őrült; por, pór; tör, tőr).

18. Az ó, ő mindig hosszú ezekben a ragokban **-ból, -ből, -től, -től, -ról, ről**; továbbá a szavak végén, mint képző, ugyan ez áll az **ú-ra** és **ű-re** nézve, ha képző.

Az **i** mindig hosszú ez igeképzőben **-it**, pl. *kiserít, szomorít*. Hosszú az egy szótagú szavakban, ha utána **v** maradt ki vagy kopott le pl. **sí(v), rí** (rív); végül ebben a szóban ír (balzsam).

19. A mássalhangzók hosszúságát kettőzéssel szoktuk jelölni. Pl. **adott, roppan**.

Erre vonatkozólag csak néhány általános érvényű

szabályunk van: 1) az igék mult idejének egyes szám 3. személyében **tt** irunk, ha előtte magánhangzó áll. Pl. keresett. 2) A középfokban a mellékneveket **bb**-val írjuk. Pl. *édesebb, gazdagabb*.

(A költők helylyel-közzel egy **b**-val írják, de ilyenkor a kötő hangzót elhagyják, pl. *édesb, szárazb*.)

3) A -val, -vel és -vá, -vé-s ragú mássalhangzós áthasonulásnál a mássalhangzó megkettőződik, pl.: *házzal, királylyal*.

A kétjegyű vagy összetett mássalhangzók kettőzése rendszeren rövidítéssel történik. Az összetétel első betűjét kétszer, a másodikat egyszer írjuk. Pl. *tavasszal; vissza; meggy*.

Ha a -val, -vel vagy -vá, -vé **v**-je hasonul át, ilyenkor ki szokták írni mindakét jegyet kettőztetve. Pl. *jegygyel, vadásszá*.

Rövidítve is írhatjuk: *jeggyel, királlyá*.

Különös gondot kell az olyan szavaknak a helyesírására fordítani, melyekben a mássalhangzók torlódása a szó kiejtését a helyesen leírt alaktól különbözővé teszi. Pl.: makacsság, azt, igazság, költség, gondja, dobtál. Ezek a szavak a beszédben így hangzanak: makacscság, aszt, igasság, kölcség, gongya, doptál. A nyelv törvényeit nem ismerők úgy írják le, a mint kimondják; a nyelv törvényeit ismerőknek úgy kell írniok, hogy a szavak képzőit, ragjait megismerhessük rajtuk. Pl.: makacs—ság (képző), az—t (rag), gond—ja (rag) stb.

A következő mássalhangzók találkozása okoz változást a kiejtésben és leírásban: **d—j** (kiejtésben: *gy*), **b—t** (*p—t*), **p—d** (*b—d*), **t—s** (*cs*), **t—j** (*ty*), **n—j** (*ny*), **gy—j** (*gy-gy*). Pl.: maradj (maragygy), szabtam (szaptam), harapdál (harabdál), taníts (tanicscs); látja (látytya), menj (menyny), hagyj (hagygy).

Az *egy* szót csupán *egy gy*-vel írjuk, pedig hosszúnak hangzik.

20. A sor végén a szavakat szótagok szerint választjuk el. A szótagok élére rendesen a mássalhangzó jut, pl.: ó—ra, sza—bad—ság. Ha két mássalhangzó van egymás mellett, akkor megoszlanak. Pl.: ket—tő; ha három van egymás mellett, a következő szótag élére csak egy kerül, pl.: csont—ra, font—tal.

A kettőzött kétjegyű mássalhangzókat nem rövidítve, hanem teljesen kiírva választjuk el. Pl.: ősz—sze, tavasz—szal (nem: ős—sze, tavas—szal).

Az összetett szavaknál az összetételt kitüntetjük az elválasztásnál is. Pl.: el—áll (nem e—láll).

21. A hagyományhoz kell ragaszkodnunk a régi családnevek írásánál. A régies írásmód szerint szokták a következő családneveket írni:

Gaal = Gál	Széchenyi = Szécsényi
Dessewffy = Dezsőfi	Balogh = Balog
Eötvös = Ötvös	Németh = Német
Forgách = Forgács	Horváth = Horvát
Zichy = Zicsi	Tóth = Tót

stb.

22. Az idegen nyelvből átvett, s nálunk meghonosodott szavakat magyarosan kell írunk. Pl.: dráma, múzeum, lira, próza, poézis, stb.

A latin szavakat latinosan, főleg a tulajdonneveket. Pl.: *Caesar* és nem Cézár, Cato és nem Kátó.

A görög szavakat a latin helyesírás szerint, a **c** kivételével ott, a hol **k** fordul elő a görög szóban. Pl.: Sophokles, Sokrates.

Az újabban lábra kapott magyaros írása az idegen szavaknak nem vert gyökeret, mert léptenyomon következetlenségbe esnek azok, akik erőltetik.

23. Nagy kezdő betűvel írjuk: 1) a tulajdon főneveket, továbbá 2) a czégeket és czimeket, 3)

levelekben, hivatalos iratokban a megszólítást; 4) idéző jel után, 5) pont után, 6) verssorok elején is nagy kezdőbetűvel írunk.

A beszédben és írásban igen gyakran előforduló **24.** szavakat rövidítve is szokták írni. Ezek a rövidítések általánosan ismertek s így bizvást használhatjuk. Pl.: stb. = és a többi, u. m. = úgymint, frt = forint, kr. = krajczár, t. i. = tudni illik, mfd = mérföld stb.

A rövidítés után mindig pontot kell tennünk.

II. Szótan.

A szótan a nyelvben előforduló szavaknak jelentéséről és alakjáról, jelentés- és alakbeli változásáról (ragozás, képzés, összetétel) ad számot.

1. Beszédrészek.

A szavakat jelentéseik szerint a következő **25.** *beszédrészek* csoportjába osztjuk:

1. Ige, 2. főnév, 3. melléknév, 4. számnév, 5. névmás, 6. határozó szó, 7. névelő, 8. névutó, 9. kötőszó, 10. tagadó és tiltó szó, 11. indulatszó.

A beszédnek legfőbb alkotó része az *ige*, a **26.** többi beszédrészt egy néven *névszó*-nak nevezzük.

2. Az ige.

Ige minden szó, mely történést (cselekvést, szenvedést valamely állapotban létezést) jelent. Pl.: jár, ül, gyötrődik, szenved, pusztul.

Az ige jelentése szerint háromféle: *cselekvő*, *szenvedő* és *visszaható*. A cselekvő ige az alany cselekvését, a szenvedő ige azt fejezi ki, a mi az alannyal történik, a visszaható igénél a cselekvés

tárgya maga a cselekvő személy. Pl.: *cselekvő igék*: ad, kér, vesz; *szenvedő igék*: *megveretik* (őt megveri más); *visszaható igék*: mosakodik (magát mossa), gyötrődik (magát gyötri).

28. Az ige cselekvése vagy *tárgyas* vagy *nem tárgyas*; *kenyeret* adok tárgyas; ülök a széken (*nem tárgyas*; ott kihat a cselekvés, itt nem hat ki: azok *kiható* igék, ezek nem kihatók).

29. Ezeken kívül a cselekvő ige által kifejezett cselekvés lehet: *mozzanatos*, *gyakorító*, *kezdő*, *miveltető* vagy *ható*. Pl.: *mozzanatos*: roppan, rebben (pillanatig tartó cselekvés); *gyakorító*: nézeget, irkál, dobigál (ismétlődő, hosszabb ideig tartó cselekvés); *kezdő*: indul, fordul (a cselekvés kezdetét jelzi); *miveltető*: járat, irat (más cselekszik, az ige személye parancsolja); *ható*: mondhat, kérhet (a lehetőséget fejezi ki).

3. Az igék ragozása.

30. A ragozott ige a mondatban mindig állítmány, tehát a mondatnak leglényegesebb része. Az ige alakja a következő dolgokat fejezi ki: a cselekvés *módját*, *idejét*, a cselekvő személy *szám-át* és *személy-ét*.

Ezeknek a kifejezésére az *igeragok* vannak.

Az *időt* és *módot*: *idő* és *mód*-jelek; a *számot* és *személyt* a *személyragok* jelölik.

4. Igemódok.

31. Igemód, vagyis az ige által kifejezett cselekvés állításának módja, három van:

1. *Jelentő mód*, ha valamit kijelentünk. Pl.: eszünk, jártunk.

2. *Föltételes mód*, ha a cselekvés valamely

föltételtől függ. Pl.: irnék (ha időm volna reá); dolgoznál (ha megfizetnék).

3. *Fölszólító mód*, ha parancsolunk, kérünk vagy buzdítunk. Pl.: siess! dolgozzál!

A jelentő módnak nincs külön jele, a föltételes **32.** mód jele: **-ná- -né-** (kérnék, hoznál); a *fölszólító módé*: **-j** Pl.: várj, türjünk.

5. *Igeidők.*

Az ige által kifejezett cselekvés vagy a *jelenben*, **33.** tehát most történik, vagy a *multban*, tehát már megtörtént, vagy a *jövőben* fog megtörténni.

A három főidő: *jelen, mult, jövő.* **34.**

E három főidőn kívül van még *elbeszélő* vagy *történeti mult*, az elbeszélésekben használatos, *befejezett* vagy *régmult*, s bár ritkán, de használják a *végzett jövőt*.

6. *Az igeragozás táblázata.* **35.**

Jelentő mód.

Jelen idő.

Tárgyatlan

Tárgyas

ragozás.

várok	kérek	várom	kérem
vársz	kérsz	várod	kéred
vár	kér	várja	kéri
várunk	kérünk	várjuk	kérjük
vártok	kértek	várjátok	kéritek
várnak	kérnek	várják	kérik

Személyragok:

-k

-m

-sz

-d

—

-ja, -i

-(u)nk	-juk, -jük
-t (e, o, ö) k	-játok, -itek
-n (a, e) k	-ják, -ik

Jelentő mód.

Elbeszélő mult.

Tárgyatlan		Tárgyas	
ragozás.			
várek	kérék	váram	kérem
váral	kérel	várad	kéred
vára	kére	vára	kéré
váránk	kérénk	várók	kérők
váratok	kérétek	váratok	kérétek
várának	kérének	várak	kérék.

Az elbeszélő mult képzője: **á, é**; a személyragok ugyanazok.

Mult idő.

vártam	kértem	vártam	kértem
vártál	kértél	vártad	kérted
várt	kért	várta	kérte
vártunk	kértünk	vártuk	kértük
vártatok	kértetek	vártátok	kértétek
vártak	kértek	várták	kérték.

Személyragok:

-m	-m
-l	-d
—	-a, -e
-nk	-uk, -ük
-t—k	-átok, étek
-ak, -ek	-ák, ék.

A mult idő képzője vagy jele **t**, melyet az ige-tővéhez teszünk.

Az egyes szám 3. személyben, ha a végső **t** előtt magánhangzó áll, két **t** van, pl.: szeretett, adott.

Rég mult idő.

Vártam } vala kértém } vala vártam } vala kértém } vala
 stb } stb } stb } stb }

Ha a mult idő alakjaihoz a *vala* szócska kerül, régmult idő a neve.

Jövő idő.

várni fogok	kérni fogok
várni fogsz	kérni fogsz
várni fog	kérni fog
várni fogunk	kérni fogunk
várni fogtok	kérni fogtok
várni fognak	kérni fognak
várni fogom	kérni fogom
várni fogod	kérni fogod
várni fogja	kérni fogja
várni fogjuk	kérni fogjuk
várni fogjátok	kérni fogjátok
várni fogják	kérni fogják.

A jövő időnek ez összetett alakja helyett a jelen időt is használják, ha a mondat értelme szerint a cselekvés csak meg fog történni. Pl.: *Holnap meglátogatlak; délután látjuk egymást; majd eljön.*

Végzett jövő.

várandok	kérendek	várandom	kérendem
várandasz	kérendesz	várandod	kérended
várand	kérend	várandja	kérendi
várandunk	kérendünk	várandjuk	kérendjük
várandotok	kérendetek	várandjátok	kérenditek
várandanak	kérendenek	várandják	kérendik.

Ez az ige alak szokatlan, nem is igen használjuk, mert az egyszerű jövővel bármikor pótolhatjuk.

Föltételes mód.

Jelen idő.

Tárgyatlan		Tárgyas	
ragozás.			
várnék	kérnék	várnám	kérném
várnál	kérnél	várnád	kérnéd
várna	kérne	várná	kérné
várnánk	kérnénk	várnók	kérnők
várnátok	kérnétek	várnátok	kérnétek
várnának	kérnének	várnák	kérnék

A föltételes mód jele: **ná, né.**

A személyragok ugyanazok, melyek a történeti multnál voltak.

Mult idő.

Tárgyatlan		Tárgyas	
ragozás.			
vártam	} volna	kértem	} volna
vártál		kértél	
várt		kért	
vártunk		kértünk	
vártatok		kértetek	
vártak		kértek	
		vártam	kértem
		vártad	kérted
		vártá	kérte
		vártuk	kértük
		vártátok	kértétek
		várták	kérték

Felszólító mód.

Jelen idő.

Tárgyatlan		Tárgyas	
ragozás.			
várjak	kérjek	várjam	kérjem
várj	kérj	várjad (várd)	kérjed (kérd)
várjon	kérjen	várja	kérje
várjunk	kérjünk	várjuk	kérjük
várjatok	kérjétek	várjátok	kérjétek
várjanak	kérjenek	várják	kérjék.

A felszólító módnak a jele vagy képzője: **j**.

Ez a **j** az igének végső mássalhangzójával, vagy asszimilálódik, vagy avval együtt megváltozik. Pl.: ráz — rázzak, üt — üssek stb. lát — lássak, tanít — tanítsak stb.

A sziszegő mássalhangzókkal (z, n, s) azonosul; a **t** után, ha a **t**-ét megelőző mássalhangzó rövid, a **t**-vel együtt **s**-sé változik, ha hosszú, főleg ha **i** = akkor a **t** megmarad, a **j** **s**-sé változik.

Ik-es igék ragozása.

A magyar nyelvben számos ige van, melynek a jelen idő egyes szám 3. személyében **ik** a személyragja. Pl.: *dolgozik, aggódik*.

Az ikes igéknek a személyragjai az egyes számban különböznek a nem ikes ige személyragjaitól.

dolgozom	vesződöm
dolgozol	vesződöl
dolgozik	vesződik.

Személyragok:

1. **-m**, 2. **-l**, 3. **-ik**.

Az első személy **m**-je, s a 3. személy **ik**-je megmarad a felszólító és föltételes mód jelen idejében továbbá a jelentő mód történeti multjában is. Pl.:

dolgozám	dolgozám	dolgozzam
dolgozál	dolgoznál	dolgozzál v. dolgozz
dolgozék	dolgoznék	dolgozzál.

Az igeragozásban előforduló összes személyragokat a következő táblázat mutatja:

Egyes szám		Többes szám	
1	-k, -m	1	-nk, -juk, -jük, -uk, -ük, -ók, -ők
2	-sz, -l, -d és -lak	2	t-k, -játok, -itek, -átok, -étek
3	-ik, -n, -ja, -je, -a, -e, -á, -é, -i	3	n-k, -ják, -ik, -ák, -ék, -k.

Ezek az alakok: *látlak, látalak, láttalak, látni foglak, látnálak, lássalak*, egyuttal a második személyt, mint tárgyat is kifejezik.

Az igeék szenvedő alakú ragozása előfordul ugyan, de nem magyaros és egészen fölösleges. A latin passivumnak a fordítása. Legfeljebb az egyes szám 3. személyben használják olykor. Pl. Ritkán adatik alkalom. (Adódik alkalom helyett.)

A hivatatos stílusban használják, mert hozzá szoktak s mert a hosszú mondatokat evvel összebb lehet vonni.

7. Az ige főnévi alakja.

Az ige főnévi alakjában a mondatnak alanya, tárgya és határozója is lehet. E főnévi alak képzője: *-ni* Pl. látni, nézni. Beszélni ezüst, hallgatni arany.

Az ige főnévi alakjához szintén járulhatnak tárgyi személyragok:

várnom	kérnem
várnod	kérned
várnia	kérnie
várnunk	kérnünk
várnatok	kérnetek
várniok	kérniök.

Ezzel az alakkal a *szükségességet*, a *kényszerűséget* fejezik ki. Rendesen a következő szavakkal szoktak a mondatban kapcsolatban lenni: illő, kell, jó stb. Pl. meg kell tudnotok, kell éreznetek.

8. Az ige melléknévi alakja

Ha az igék tövéhez a következő képzők járulnak: **37.**

1. *-ó, -ő.* Pl. *járó, kelő.*

2. *-t, -(tt).* Pl. *járt, kelt, szeretett.*

3. *-ndó, -ndő.* Pl. *mulandó, veszendő, jövendő*
melléknévvé lesz.

9. Az ige, mint határozó szó.

Ha az ige tövéhez *-va, -ve* képző járul, mód- **38.**
határozó szóvá lesz. Pl. mond*va* csinált, fut*va* jött.

A *-ván, -vén* alak hova-tovább ritkul; az összetett mondatok összevonására használják. Pl. Mikor látta, hogy nem boldogul vele — e helyett: látván, hogy nem boldogul vele.

10. A főnév.

Élő lény, élettelen tárgy vagy gondolati dolog- **39.**
nak a neve: főnév.

Vannak: 1) *tulajdonnevek.* Pl. Péter, Duna, Magyarország.

2) *köznevek.* Pl. katona, ács, hal, rózsa.

A tulajdonnév egy személynek, állatnak vagy tárgynak külön neve. (Személy, család, állat, földrajzi név.)

A *köznév* háromféle: 1) egy személynek, állat- **40.**
nak vagy tárgynak a neve. Pl.: kocsis, ló, ház. 2) *gyűjtőnév*, ha több egyed teszi az egységet. Pl. nyáj, ménes, sereg. 3) *anyagnév*, ha egynemű részecskéi vannak, s így akármily kis részét ugyan-
avval a névvel nevezzük. Pl.: víz, bor, kenyér.

41. A főneveket általában két nagy csoportra osztjuk jelentéseik szerint: 1) *concret* nevek és 2) *abstract* nevek. Az tényleg létező, érzékeinkkel felfogható személyek, tárgyak neve; ez csak elgondolt szó. Pl.: jóság, hála, irgalom.

11. A főnevek ragozása.

42. A főnév a mondatban rendszeren alany szokott lenni. Ha a főnév alany, akkor a következő ragok járulhatnak hozzá:

1) A többes szám ragja, illetőleg jele: **-k**. Pl.: ház — házak, nép — népek.

2) A személyragok: 1. -m. 2. d. 3. -ja, -je, -a, -e. 1. -nk. 2. -t-k. 3. -juk, -jük, -uk, -ük.

Ez utóbbiakat *birtokragok*-nak is nevezik, mert a birtokos és birtok viszonyát fejezik ki.

Példák:

Egy birtok — egy birtokos. Egy birtok — több birtokos

házam	kertem	házunk	kertünk
házad	kerted	házatok	kertetek
háza	kertje	házuk	kertjük

Több birtok — egy birtokos. Több birtok — több birtokos

házaim	kertjeim	házaink	kertjeink
házaid	kertjeid	házaitok	kertjeitek
házai	kertjei	házaik	kertjeik.

43. A birtokos többségét a **k**; a birtok többségét az **i** fejezi ki.

44. Némely birtokosösszetételű főnévnek a birtokragozása a szokástól eltérő Pl.: atyafi, hazafi stb. így hangzanak a birtokragokkal:

atyámfia	házámfia
atyádfia	házádfia
atyjafia	házájának a fia.

stb.

Vagyis a birtokos személyragok nem az alap-, hanem a határozószóhoz járulnak.

A többes szám használatáról meg kell jegyez- **45.**
nünk, hogy számnév után a névszó egyes számban marad. Pl. *Száz ember* nem *száz emberek*; *sok gyermek* nem *sok gyermekek*.

A főnév többi ragjai a következők: **46.**

1. *Tárgy-rag*: **t.** Pl. *házat, almát, ollót, követ, egeret, malmot*.

Ha a főnév mássalhangzóval végződik, a tárgyragot kötőhangzó előzi meg. Pl. ház-*a*-t, nép-*e*-t; ha rövid magánhangzóval végződik, ez a rövid magánhangzó a *t* előtt megnyulik Pl. kap-*á*-t, ep-*é*-t. Néhány szó *v*-vel bővül. Pl. lo-*vat*, kö*vet* (de ilyenkor a szóvégi hosszú-magánhangzó megrövidül); az -alom, -elem, -dalom, -delem végű főnevek utolsó szótagjából a magánhangzó kiesik. Pl.: malom — malmot, fejedelem — fejedelmet.

Efféle hangzókilökés más két szótagú szavaknál is fordul elő. Pl. epret, szedret, leplet, burkot. Néhány kétszótagú főnév, ha az első szótagjában rövid magánhangzó van, a másodikban hosszú, elveszti az ékjelet, ez utóbbi a *-t* rag felvételekor. Pl. egér—egeret; fedél—fedelet, kanál—kanalat. A személynevek nem. Pl. tanár—tanárt, timár—timárt.

2. *-nak -nek*. Pl. háznak, kertnek. A főnév e **47.**
raggal a mondatban kiegészítő (részes tárgy) szokott lenni.

Magas és mély hangú alakja azért van a ragoknak, hogy a szó magánhangzóihoz alkalmazkodhassanak (magánhangzó-illeszkedés).

3. *-é* birtokos rag. Pl. házé, kerté. Csak akkor használatos, ha kérdő mondatokban áll, vagy felelünk ilyen kérdő mondatra. Pl. Kié ez a ház? A Jánosé.

Egyébként a *nak*—*nek* rag helyettesíti, avagy a főnév ragnélkül is áll. Pl. A szomszédnak a kertje — a szomszéd kertje. Ez utóbbi mondatban a birtokrag mutat az előtte való szóra, mint birtokosára.

4. Helyragok:

Hol?	Honnan?	Hová?	Merre?	Meddig?
-ban, -ben	-ból, -ből	-ba, -be,	-nak	-ig
-n,	-ról, -ről	-ra, -re	-nek	
-nál, -nél	-tól, -től	-hoz, -hez,		
-t, -tt		-höz		

Példák: házban, házon, háznál; házból, házról, háztól; házba, házra, házhoz; háznak (neki ment); házig.

Kertben, kerten, kertnél; kertből, kertről; kертől; kertbe, kertre, kerthez; kertnek; kertig.

-ban, -ben, -ból, -ből, -ba, -be a tárgy *belsejébe* való hatolást jelentik;

-n, -ról, -ről, -ra, -re a *fölületet*;

-nál, -nél, -tól, -től, -hoz, -hez, -höz, a *mellettséget*.

5. *Időhatározó rag:* a *-kor*. Pl. husvétkor, multkor. (Ez az egyetlen rag, mely megtartotta eredeti jelentését. A többi ragok is egykor önálló szavak voltak, de idővel lekoptak, jelentésüket elvesztették).

6. *Módhatározó ragok:* *-ként, -kép, -képpen, -ul, -ül* Pl. sasként, (kép, képpen); barátul szegődött hozzám.

7. *Okhatározó rag:* *-ért*. Pl. kenyérért, húsért.

8. *Társhatározó rag:* *-val, -vel, -stul, -stül*. Pl. kapával, ekével, ijastul-fijastul, házzal, késsel.

(A *v* áthasonulásáról már volt szó előbb.)

9. Végül eredmény vagy véghatározó rag *-vá, -vé*.

Ha a főnév a 4—9 számok alatt felsorolt ragok 48. bármelyikével áll a mondatban: határozó szokott lenni (hely-, idő-, mód-, ok-, tárgy-, véghatározó).

A főnév ragjai közül a *t* (tárgy) rag elmaradhat 49. a szó mellől a birtok személyragok után. Pl. A hazám-(at) szeretem; vetésünk-(et) a jég elverte.

Példák a nevek ragozására:

	ajtó	kapa	madár	horog	tó
	mező	eke	veréb	tükör	kő
-t	ajtót	kapát	madarat	horgot	tavat
-ba	ajtóba	kapába	madárba	horogba	tóba
-be	erdőben	ekébe	verébbe	tükörbe	követ
-ban	ajtóban	kapában	madárban	horogban	tóban
-ben	erdőben	ekében	verébben	tükörben	kőben
-ból	ajtóból	kapából	madárból	horogból	tóból
-ből	erdőből	ekéből	verébből	tükörből	kőből
-ra	ajtóra	kapára	madárra	horogra	tóra
-re	erdőre	ekére	verébre	tükörré	kőre
	ajtón	kapán	madáron	horgon	tavon
-n	erdőn	ekén	verében	tükrön	kövön
-ról	ajtóról	kapáról	madárról	horogról	tóról
-ről	erdőről	ekéről	verébről	tükörről	kőről
-hoz	ajtóhoz	kapához	madárhoz	horoghoz	tóhoz
-hez	erdőhöz	ekéhez	verébbhez	tükörhöz	kőhöz
-höz					
-nál	ajtónál	kapánál	madárnál	horognál	tónál
-nél	erdőnél	ekénél	verébnél	tükörnél	kőnél
-tól	ajtótól	kapától	madártól	horgtól	tótól
-től	erdőtől	ekétől	verébtől	horogtól	kőtől
-nak	ajtónak	kapának	madárnak	horognak	tónak
-nek	erdőnek	ekének	verébknek	tükörnek	kőnek
	ajtóig	kapáig	madárig	horogig	tóig
-ig	erdőig	ekéig	verébig	tükörig	kőig

- vá	ajtóvá	kapává	madárrá	horoggá	tóvá
- vé	erdővé	ekévé	verébbé	tükörré	kővé
- val	ajtóval	kapával	madárral	horoggal	tóval
- vel	erdővel	ekével	verébbel	tükörrel	kővel
- stul	ajtóstul	kapástul	madaras- tul	horgostul	lovas- tul
- stül	erdőstül	ekéstül	verebestül	tükröstül	köves- tül
- ként	ajtóként	kapaként	madár- ként	korogként	tóként
	erdőként	ekeként	verébként	tükörként	kőként
- ul	ajtóul	kapául	madáruul	horogul	tóul
- ül	erdőül	ekéül	verébül	tükörül	kőül
	ajtóért	kapáért	madárért	horogért	tóért
- ért	erdőért	ekérét	verébért	tükörért	kőért
- kor	csak az időt jelentő főnevekhez járulhat pl. karácsonykor, kapáláskor stb.				

12. A melléknév.

50. A melléknév (v. tulajdonságnév) minőséget, tulajdonságot jelent. Pl. jó, rossz, fehér, derék. A tulajdonság lehet *külső*, melyet minden ép érzékű ember észrevehet. Pl. fehér, kemény, nehéz, édes, érdes; vagy *belső*, melynek megértéséhez gondolkodó képesség is kell. Pl. jó, háladatos, büszke.
51. A melléknevekhez, ha főnév előtt jelző gyanánt állanak, nem teszünk soha főnévi ragot, de ha főnév helyett egyedül állanak, éppen úgy ragozzuk, mint a főneveket. Pl. Jó embert kerestem. A jót és becsületest mindenki szereti.

A fokozás.

52. Ha két tárgyat vagy személyt valamely közös tulajdonság alapján összehasonlítunk, s kifejezzük, hogy az egyikben a közös tulajdonság kisebb vagy

nagyobb mértékben van meg: a melléknévhez az úgynevezett *fok*-ragot illetve képzőt teszszük. Pl. A ház magas, a torony magasabb..

<i>Alap-fok.</i>	<i>Közép-fok.</i>	<i>Felső-fok.</i>
jó	jobb	legjobb,
nagy	nagyobb	legnagyobb.

A közép fok képzője *-bb*; a felsőfoké: *leg--bb*.

Jegyzet: sok, *több*, *legtöbb*; szép, *szebb*, *legszebb*. Használjuk néha a *legeslegnagyobb*, *legeslegjobb* stb. alakokat is, ha valamely tárgy tulajdonságát különösebben ki akarjuk emelni.

A közép fok két közös tulajdonság összehasonlításánál; a felső fok három vagy több tulajdonság összehasonlításánál szokott előfordulni.

Az olyan melléknevek, melyek testbeli fogyat- 33. kozást jelentenek, pl. vak, féllábú, nem fokozhatók, legfeljebb komikai hatás vagy költői nagyítás kedvéért. Pl. Vakabb a vaknál.

Némely összetett melléknév fokozása az említett 34. szabálytól eltérőleg történik.

jóféle	jobb féle	legjobbféle
előkelő	előbbkelő	legelőbbkelő
nagyszerű	nagyobbszerű	legnagyobbszerű

vagy
arany sárga
hófehér

sárgább az arany nál
fehérebb a hónál

vagy
zöldes sárga

inkább zöld, mint sárga.

Egy némely melléknévi értelemben használt 35. főnevet is szoktak fokozni. Pl. rókább a rókánál = ravaszabb a rókánál; tigrisebb a tigrisnél = kegyetlenebb a tigrisnél.

A költők az *-s*, *-sz*, *-z*-re végződő melléknevek fokozásánál *b*-t is használnak. Pl. édes**b**, száraz**b**. A prózai nyelvben fölösleges ez a rövidítés.

13. Számnév.

56. A számot vagy mennyiséget jelentő szavakat számnévnek hívjuk.

A szám (vagy mennyiség) lehet *határozott* vagy *határozatlan*. Pl. *öt, száz, ezer*, ezek határozottak; *sok, kevés, néhány, számos* ezek határozatlanok.

A határozott számnevek:

1. *Tő-* vagy *sarkszámok*: egy, ötven, száztiz.

2. *Sor-* vagy *rendszámok*: első, ötvenedik, száztizedik.

3. *Szorzószámok*: egyszer, ötvenszer, százszor.

4. *Osztószámok*: egyenkint, ötvenenkint százankint.

A számnév a mondatban leggyakrabban jelző.

Jegyzet. A *kettő*-nek, mint jelzőnek *két* alakja van. Pl. Két gyermek játszott az utcán; harminckét foga volt.

A számneveket is éppen úgy ragozzuk, mint a főneveket, ha főnév helyett állanak a mondatban.

A többesszám jele a számneveknél nem *-k*, hanem *-n*. Pl. Hárman valának együtt, nem hármak valának.

Csak az *egy* képezi *k*-val. Pl. Egyek valánk mi jóban, rosszban.

A határozatlan számneveket fokozhatjuk. Pl. kevés — kevesebb — legkevesebb.

14. Névmás.

58. Névmásnak az olyan szavakat n vezik, melyek valamely névszó helyett állanak. Pl. én, mi, ők (személynevek helyett); ez, az (tárgyak neve helyett).

Vannak:

1. *Személyes névmások*: én, te, ő, — mi (mink), ti, (tik) ők.

2. *Mutató névmások*: ez, eme, emez, az, ama, amaz.

3. *Birtokos névmások*: enyém, tied, övé, — miénk, tiétek, övék.

4. *Vonatkozó névmások*: aki, amely, ami, (aki személyre, amely állatra vagy tárgyra vonatkozik.)

5. *Visszaható névmások*: Pl. magam, magad, maga stb. önmaga, sajátmaga.

6. *Kérdő névmások*: ki? mi? micsoda? milyen?

7. *Határozatlan névmások*: valaki, valami bárki, bármi, mindenki, némely, senki, stb.

A névmásokat éppen úgy ragozhatjuk, mint a 59. főneveket.

A személyes névmás ragozása a következő:

én, te, ő, mi, ti,ők,

tárgyrag: engem(et), téged(et), őt, minket, titeket, (tikteket) őket,

részes tárgyrag: nekem, neked, neki, nekünk, nektek, nekik.

A többi főnévi ragok is így járulnak a személyes névmásokhoz. Látszólag a ragot ragozzuk. Pl. velem, rólad, értünk, valójában a személyes névmás átváltozik ezekben az alakokban személyraggá, s a ragnak ahhoz az alakjához járul, mely ősbib. Pl. nak — nek- nél a nekhez, nekem, nektek stb.

Éppen így: -vel, -ról, -től, -hoz, -ben, bel, (be helyett) -ra, (és reá) -nál, -ért.

A vonatkozó névmásoknak főleg a mondatban 60. ban van nagy jelentőségük, mint az alárendelt mondatok bevezető szavainak. Ilyenkor a kötőszót pótolják.

A névmások a mondatban ugyanazok a mon- 61. datrészek lehetnek, a melyek a főnevek: alany, állítmány (a vonatkozó névmás nem), tárgy, határozó, jelző.

15. A határozó szó.

62. A *határozó-szó* helyet, időt, módot avagy egyéb körülményt meghatározó szó. Pl. *itt, most, néha, így, fel, le, ki, be, össze* stb.

1. *Eredeti határozó szók* azok, a melyeknél ragot vagy képzőt nem találunk. Pl. *most, itt, így, ma*. Az ilyen határozó szók rendesen rövidek, egy-két szótagúak.

2. *Raggal alakult határozó szók*: Pl. reggel, másutt (-*tt* helyrag) multkor.

3. *A képzett határozó szók*: aránylag, folyvást, egyenest, stb. Ezekről a szóképzésnél beszélünk.

63. A határozó szók a mondatban mindig határozók. Egyiket-másikat fokozhatjuk is: Pl. *fel(j)ebb, legfel(j)ebb, le(j)ebb, összébb, legösszébb, félrébb, hátrább, leghátrább*.

16. Az ige, főnév, melléknév, számnév, névmás, határozó szó mondattani szerepe.

64. Az eddig tárgyalt beszédrészek a mondatban önálló mondatrészek szoktak lenni.

1. *Ige*: **állítmány** (alany, tárgy, jelző, határozó, kiegészítő).

2. *Főnév*: **alany** (tárgy, jelző, határozó, kiegészítő, állítmány).

3. *Melléknév*: **jelző** (tárgy, állítmány, kiegészítő).

4. *Számnév*: **jelző** (tárgy, állítmány, kiegészítő, határozó).

5. *Névmás*: **alany** (tárgy, állítmány, jelző, határozó, kiegészítő).

6. *Határozószó*: **határozó**.

65. Azok a beszédrészek, melyekről most lesz szó, a mondatban csak úgy önálló mondatrészek, ha főnévesítjük vagyis főnévként használjuk.

17. A névelő.

A főnevek előtt álló *a* és *az* szócskákat név- **66.** előknek nevezzük. Eredetileg mutató névmások voltak, de ezt a jellegüket elvesztették. Pl. *a ház, az ember.*

Rámutató értelmük akkor van, ha tárgy előtt állanak s az igei állítmány a tárgyas raggal használandó. Pl. Megveszem *a* házat, elköltöttem *a* pénzt (t. azt a pénzt, melyről mi bizonyosat tudunk.)

Az *egy*-nek határozatlan névelőként való használata szintén előfordul. A hol fölösleges, ott a német *ein*-nak az utánzása és nem magyaros. **67.**

A névelőhöz nem járul rag.

18. A névutó.

Azokat a szavakat, melyek főnevek után áll- **68.** nak, s avval együtt időt, helyet, okot, célt vagy egyéb körülményt határoznak meg: *névutók*-nak nevezzük. Pl. után, alatt, felé, között.

A névutóknak egykor önálló értelmük volt, de ezt az értelmet idővel elvesztették.

A helyviszonyt kifejező névutók így csoporto- **69.** sulnak.

Hol? alatt, felett, mellett, között, mögött.

Hová? alá, fölé, mellé, közé, mögé.

Honnan? alól, felől, mellől, közől, mögől,
(felülről) (közül) (megől).

Ezekben a helyragok kiérezhetők: — tt, -(v)á, -(v)é, — ól, — öl, (-tól—től), (-ról—ről), (-ból—ből).

A névutók vagy ragtalan vagy ragos főnév után **70.** állanak.

1. *Ragtalan főnév után állanak* a következők: alá, alatt, alól, fölé, fölött, között, közül stb.

2. *Ragos főnév után állanak* a következők: *túl, keresztül, fogva, innen, képest, együtt.* Pl. Du-

nán túl, *mától* fogva, *öcsémhez* képest, *bátyámmal* együtt.

71. A névutók a személyes névmással egybeolvadnak, mégpedig a névutóhoz járul a személyes névmás személyrag alakjában. Pl.

alattam, alattad, alatta, alattunk, alattatok, alattuk:

mellettem, melletted, mellette, mellettünk, mellettetek, mellettük.

Ez tehát a személyes névmás és névutó együtt véve, és nem ragozott névutó.

72. A névutóhoz rag nem járulhat. Ezek az alakok: melletti, alatti, közötti helyesen így használandók: mellett való, alatt való, között való.

19. A kötőszó.

73. A szavak vagy mondatok kapcsolására illetve elválasztására használt kis szócskák neve *kötőszó*. Pl. *és, s, is, ha, hogy, bár, noha* stb.

A kötőszókról részletesebben a mondattanban beszélünk.

20. Tagadó, tiltó szó.

74. A *nem* és *ne* szócskákat szokták így hívni. Sokan nem is sorozzák a beszédrészek közé. A tagadás és tiltás kifejezésére valók. Pl. Nem értem a dolgot; ne nyulj a máséhoz.

21. Az indulatszó.

75. A szomorú vagy örvendetes érzelmek néha egy-egy értelmetlen szócskában törnek ki. Ezeket a szócskákat *indulatszónak* nevezzük. Pl. *Ejha*, ez már beszéd! *Uccu*, elszaladtak.

20. A szóképzés és szóösszetétel.

Az alaktan befejezéseül adjuk főbb vonásaiban 76.
a szóképzést és szóösszetételt.

Meglévő szóból valamely *magán, mássalhangzó, egy vagy két szótag* hozzátevése által új értelmű szót alkothatunk.

Ezek a most már értelem nélkül való magán-mássalhangzók és szótagok egykor önálló értelmű szavak voltak, de annyira lekoptak, összezsugorodtak, hogy ma már eredeti értelmüket csak sejtjük, de bebizonyítani nem tudjuk.

A nyelv szókincsének bővülése e képzők által történik, valamint e képzők nyomós bizonyítékai annak, hogy a nyelv folyton változik, szavak rövidülnek, új szavak keletkeznek a régiekből, szóval, hogy a nyelv él és fejlődik.

A képzőket két nagy csoportra osztjuk:

77.

1) Névszó-képzők.

2) Igeképzők.

Ha az új szó névszó, a képző: névszóképző;
ha az új szó ige, a képző: igeképző.

Névszóképzők:

I. *Főnévképzők*: 1) **-ás, -és** (igéből-főnév, cse- 78.
lekvést jelent a szó) Pl. *adás, írás, keresés*.

2) **-at, -et** (igéből-főnév, a cselekvés eredményét
jelenti a szó) Pl. *írat, szeretet*.

3) **-mány, -mény** (igéből-főnév, a cselekvés ered-
ményét jelenti) Pl. *takarmány, vélemény*.

4) **-alom, -elem** (igéből-főnév), *iródalom, vesze-
delem*.

5) **-ni** az igének főnévi alakja.

6) **-ság, -ség** (névszóból-névszó, gondolati dolgot
jelenti) *jóság, szépség*; gyűjtőnevek: *emberiség, nép-
ség, katonaság*.

-ka, -ke	{	(névszóból-névszó, kicsinyítése a szónak) <i>Jancsi, Pistika, kövecske, anyó, Kari, Jankó, kövecs.</i>
-cska, -cske		
-i		
-ó		
-kó		
-cs.		

8) **-ász, ész** (névszóból-névszó, valamivel foglalkozást jelent a szó) *kertész, vadász, madarász.*

Jegyzet. a) *Ritkábban előforduló főnévképzők:*
-ék, -dék, -más, -ály, -ély, -ál, -él, -tal, -tel.

b) *Hibás főnévképzők:* -ár, -ér; -nok, -nök; -ncz, -ar, -or, -er; -da, -de; -ma, -me.

Ezeket a képzőket a nyelvújítás idejében, a XVIII. század végén és e század elején csinálták. A hibásan képzett szavak közül néhány átment a közhasználatba, ezeket bizvást használhatjuk pl. *elnök, titkár, számla, iroda* stb.

79. II. *Melléknévképzők:*

1.) **-ó, ő**, (igéből-névszó) Pl. *járó-kező, játészó.*

2.) **-t, -tt**, (igéből névszó) *járt, adott, keresett.*

3.) **-ndó, -ndő**, (igéből névszó) *adandó, kelendő.*

Jegyzet: Ez a három képző az ígét melléknévi igenévvé teszi. Az egyik (ó, ő) a *jelen időnek*, a másik (-t, -tt) a *mult időnek*; a harmadik (-ndó, -ndő) a *jövő időnek* az igeneve.

4. **-s** (névszóból — névszó; valamivel bírást jelent a szó). Pl. *vizes, sáros, pénzes, botos.*

5. **-ú, -ű** (névszóból-névszó, valamivel bírást jelent). Pl. *nagykező, két lábú.*

6. **-talan, -telen, -tlan, -tlen** (névszóból és igéből névszó, azt jelenti, hogy valamitől meg van fosztva). Pl. *apátlan, boldogtalan, neveletlen* — nincs apja, nem boldog stb.

7. **-i** (névszóból — névszó; valamihez tartozást jelentő — szó) *budapesti, pozsonyi, égi, földi.*

-cska, cske, } (névszóból — névszó; kicsinyítést
 -ka, -ke, } jelent. Pl. öregecske, magasacska,
 -s, } picike, sárgás (egy kissé sárga), ke-
 -dad, -ded, } rekded, tojásdad.

9. -nyi (névszóból — névszó, mértéket fejezd ki). Pl. *tenyéрни, arasznyi*.

10. -beli, -féle, -szerű (névszóból — névszó).
 Pl. falumbeli, rosszféle, mintaszerű.

Jegyzet: Ritkábban előforduló melléknév képzők: -ánk, -énk; -ákony, -ékony; -atag, -eteg; -ős, -ös, -i. Pl. falánk, hiszékeny, romlatag, fázós, locsi-fecsi, (locsogó, fecsegő).

III. Számnévi képzők:

80.

- 1.) -van, -ven, Pl. hatvan, hetven.
- 2.) -szor, -szer, -ször, Pl. hatszor, hétszer, tizen-ötször.

4.) -d, Pl. harmad, ezred.

5.) -dik, századik, ezredik.

IV. Határozószóképzők:

81.

- 1.) -va, -ve, (igéből-névszó) Pl. futva, enyelegve,
 - 2.) -ván, -vén, (igéből-névszó) Pl. látván, kérvén.
- (Használatáról lásd az ige határozó szói alakját).

3.) -n, (névszóból-névszó) Pl. szépen, csúnyán.

4.) -úl, -ül, (névszóból-névszó) Pl. veszettül, gonoszúl.

Jegyzet. Ritkábban előforduló határozószóképzők, illetve ragok: -lag, -leg; -ánt, -ént, -int; -nta, -nte, -t. Pl. aránylag, részint, naponta, régente, egyenest, szemlátomást.

Igeképzők.

Igét vagy igéből vagy névszóból képezünk.

82.

Igéből-igét a következő képzők alkotnak:

- | | | |
|----------------------|---|---------------------------|
| 1) -gat, -get | { | Pl. adogat, kéreget |
| 2) -gál, -gél | | hajigál, nevetgél |
| 3) -dogál, -degél | | álldogál, éldegél |
| 4) -dokol, -dekel | | haldokol, nyeldekel |
| 5) -dál, -dul, -del | | somfordál, fordul, lépdel |
| 6) -dácsol, -décsel | | bukdácsol, szökdécsel |
| 7) -ász, -ész | | kotorász, keverész |
| 8) -csál | | faragesál |
| 9) -kál, -kél | | járkál |
| 10) -károz, -kérez | | futkároz, sütkérez |
| 11) -kod, -ked, -kőd | | { |

Ezek az igék a *gyakorító igék*, vagy is a *cselekvés ismétlődését* fejezik ki.

- | | | |
|----------------|---|----------------------|
| 12) -an, -en | { | Pl. roppan, cseppen |
| 13) -int | | kanyarint, csavarint |
| 14) -ít | | röpít |
| 15) -all, -ell | | sugall, lövell. |

Ezek az igék *pillanatnyi cselekvést* fejeznek ki. *Mozzanatos* igéknek hívják.

- | | | |
|-------------|---|--------------------|
| 16) -at, et | { | Pl. járat, kéret |
| -tat, -tet | | indíttat, kerestet |

Ezek az igék a *műveltetők*.

- 17) -at, -et, -tat, -tet (Pl. adat-ik, kéret-ik.

Ezek az igék a *szenvedő igék*. A magyar nyelvben lehetőleg kerülni kell a használatukat.

- | | | |
|-----------------------------|---|-------------------|
| 18) -ód, -őd, -od, -ed, -öd | { | mind -ik-es igék. |
| 19) -odz, -ődz | | |
| 20) -óz, -őz | | |
| 21) -kod, -ked, -kőd | | |
| 22) -kód, -kőd | | |
| 23) -koz, -kez, -köz | | |

Ezeket az igéket *viSSzaható igék*-nek nevezik.

- 24) -hat, -het (Pl. járhat, kérhet.

Ez a *ható-ige*. A latin és német nyelvben külön igével fejezik ki: possum, können.

Névszóból igét a következő képzőkkel alkothatunk:

1.) **-kod, -ked, -kőd.** Pl. helytelenkedik, nyugtalankodik.

2) **-l** Pl. parancsol, rendel.

3) **-z** sároz, vérez.

4) **-ul, -ül** Pl. sárgul, zöldül.

5) **-ít** keserít, tanít.

Jegyzet. Ritkábban előforduló képzők: **-lál, -lél; -ász, -ész; -ad, -ed, -had, -hed, -hőd** stb.

23. A szóösszetétel.

Két vagy több szó, ha értelmileg összetartozók, **38.** összetéve új szót alkotnak. Pl. ajtószark, ablaktábla.

Az összetett szó alapértelmét a második szó adja meg. A viszony, mely az összetett szavak között van: 1. *mellérendelő*, 2. *alárendelő*.

Mellérendelő összetételek: hadsereg, kőszikla, (rokon értelmüknél fogva); járás-keles, ad-vesz (ellentétes értelmüknél fogva).

A hasonló hangzás alapján keletkeztek az úgynevezett *iker-szavak*. Pl. *csiga—biga, róka—bóka*, (az első tagnak van értelme); *dirib—darab, lim—lom*, (a második tagnak van értelme); *czele—czula, czók—mók, dinom—dánom* (külön-külön egyik tagnak sincs értelme).

Az egyformán hangzó ikerszavakat csak a szókezdő mássalhangzók vagy a szóban levő magánhangzók változása különbözteti meg egymástól, különben nem egyebek, mint a szónak ismétlése.

Alárendelő összetételek: 1. *mennydörög, dér-csipte, isteniadta* (alany és állítmány). 2. *kenyérvágó, húsevő* (tárgy és állítmány). 3. *szántóföld, vetőmag* (jelző és jelzett szó). 4. *félreáll, összetűz* (határozó és állítmány). 5. *atyafi, hazafi* (birtokos jelző és jelzett szó).

III. Mondattan.

84. A mondat élőszóval vagy írásban kifejezett ítélet (gondolat.)

Van *egyszerű* és *összetett* mondat.

Az egyszerű mondatban egyetlen gondolatot, az összetett mondatban két vagy több gondolatot fejezünk ki.

1. Az egyszerű mondat.

85. A mondat értelme szerint a következő mondatok vannak:

1. *kijelentő mondat*, (jelentő módú igei állítmánynyal).

2. *fölszólító mondat*, (felszólító módú igei állítmánynyal).

3. *óhajtó mondat*, (föltételes módú állítmánynyal).

4. *fölkiáltó mondat*.

5. *kérdő mondat*.

Példák: Atyám elutazott — Eredj tanulni! —
Bár itt volna a könyvem! — Milyen jól esett nekem! — Hol késlekedtél?

86. Ha a mondatban csak állítmány és alany van vagyis az, a kiről vagy miről valamit mondunk (alany), és az, a mit róla vagy arról mondunk (állítmány), akkor a mondat *puszta (tő) mondat*.

Az állítmányon és alanyon kívül minden egyéb mondatrész: *bővítmény*.

A bővítmények következők:

1. *tárgy*. Pl. *Levelet* irtam atyámnak.

2. *határozó*. Pl. *Holnap* elmegyek hozzátok.
-- *Szépen* lefeküdt. — A *kertben* találkoztam vele.

— *Barátommal* együtt dolgoztam ki a tervet.

3. *jelző*. Pl. *Kis* lak áll a *nagy* Duna mentében.

4. kiegészítő. Mátyás nagy *király* volt.

Az állítmány a mondat leglényegesebb része. 87.

Leggyakrabban *ige* (ragozott alakjában) szokott lenni.

Az igei állítmány az alanyval megegyezik számban és személyben.

Jelen időben akkor áll, ha a cselekvés a jelen időben történik; *mult időben*, ha már elmúlt; *jövő időben*, ha még csak ezután fog beállani.

Jegyzet. Ha valamit élénkebben akarunk elbeszélni, a *mult idő* helyett a jelen időt is használhatjuk.

A történeti vagy elbeszélő multat a közéletben csak némely vidéken beszélik (a székelyek).

Az *igemódok* használatára nézve a következőket jegyezzük meg:

Jelentő mód-ot akkor használunk, ha a gondolatot egyszerűen tudtára adjuk másnak; *felszólító mód*-ot akkor használunk, ha parancsot vagy erősebb kívánságot fejezünk ki; *föltételes mód*-ot akkor, ha óhajtást fejezünk ki, melynek teljeseledését várjuk (a jelenben), nem teljeseledését sajnáljuk (a mult időben). Pl. Ha jól tanulnál. — Ha jól tanultál volna.

Az igei állítmányt néha nem tesszük ki a mondatban, de oda gondoljuk. Pl. Jó napot! (kivánok). Előre, fiaim! (menjetek). 88.

Az ilyen mondatok a *hiányos* vagy *csonka mondatok*.

Ha a mondatban két vagy több alany van, az igei állítmány a többes számban áll. Pl. János és Pista egész délután tanultak. (Néha így is mondjuk: tanult.) 89.

Ha személyes névmások az alanyok, az ige személye az első személyű alanyval egyezik meg. *Én* és öcsém sétálni *mentünk*; *te* és hugod korán *elmentetek*, ebben a mondatban nincs első személy, tehát a *második* személyű alany az irányadó.

90. *Az alany.* Az alany mindig főnév. A beszéd-részek közül bármelyik lehet a mondatban alany, de csak főnévi minőségben.

A kiről vagy a miről a mondatban állítunk valamit, az az alany. Pl. A *nap* lehanyatlott; a *nyáj* hazatért; a *pásztor* behajtotta az akolba. *Enni* szükséges dolog. A *három* szokott szám a mesében. *Én* nem törődöm veled. *Hizelgő* vagy, barátom. A más nem pótolja a *holnap*, stb.

A személyes névmást az olyan mondatokban, hol ige az állítmány, gyakran elhagyjuk, mert az ige személyragja kifejezi. Pl. Az erdőbe megyek; eljöhetsz, ha akarsz.

Ha azonban különös súlyt helyezünk reá, akkor kiteszszük. *Én* voltam nálad, nem öcsém.

A hiányos mondatokban gyakran nem találunk alanyt. Pl. Vigyázzunk! Óvakodjatok a képmutatóktól.

91. *A tárgy.* Olyan mondatokban fordulhat elő tárgy, a melyeknek átható jelentésű igei állítmánya van. Pl. Betörték az *ablakot*; leráztam a nyakamról ezt a tolakodót; *mindenét* elette-elitta. Tárgy csak főnév lehet. A többi beszéd-rész is csak főnévi minőségben tárgya a mondatnak.

A tárgy mindig az igei állítmánynyal van kapcsolatban.

A tárgy ragja: **-t**. Ez csupán a birtokragos főnév mellől maradhat el. Pl. Láttam nagy *megindulásod*(-at), megsajnálalak *téged*.

Ha a mondatban a tárgy meghatározott, rendszeren **a, az** névelővel szokott állani. Pl. A házat *megveszem*; a csirkét drágán *adtuk el*.

Jegyzet. *Aki, amely, ami* vonatkozó névmások határozott tárgyak nem lehetnek, s így az igei állítmány sohasem kerül a tárgyas alakba utánok. Pl.

Akit nem *bántanak*, ne haragudják; amit *mondok*, azt meghallgathatód.

A *minket*, titeket és *bennünket*, benneteket között is szoktak némi jelentésbeli különbséget tenni. Pl. *Minket* elégszer bántottál; (itt a *minket* ki van emelve); ne boszants *bennünket*; (itt nincs kiemelve). Ha fel is cseréljük, nem hiba.

Jegyzet. A költőknél néha előfordul, hogy tárgyatlan igék mellé is tesznek tárgyat. Pl. Megfekszenek a port; járom az erdőt (porban feküsztek, erdőben járok).

A *jelző* a mondat valamely részének (az igei 92. állítmányt nem számítva) közelebbi meghatározására, ismertetésére szolgál. Pl. Ott áll a *kis* ház. — Az *aranyszörű* báránycát megölték. — A *virágos* mezőn furulyált a pásztor. — A *rózsa szép* virágszál.

Az a szó, melyhez a jelző értelmileg tartozik: a jelzett szó.

Az igei állítmányt kivéve, minden mondatrésznek lehet jelzője.

Van: 1. *tulajdonság-jelző*. 2. *szám-jelző*. 3. *birtokos-jelző*, a szerint, a mint tulajdonságot vagy minőséget, számot vagy a birtokviszonyt jelzi. Pl. *Fehér* lovat vettem. — *Jó* emberrel volt dolga. — *Két* sír domborul a temetőben. — *Sok* beszédnek sok az alja. — A *szomszéd* háza leégett. — *Péter* kertjében gyönyörű almák teremtek.

Egy jelzett szó előtt két vagy több jelző is állhat. Ilyenkor a jelzőket vesszővel választjuk el egymástól.

Ha a jelzőt a jelzett szó után tesszük, (utójelző) akkor ugyanazok a ragok járulnak a jelzőhöz is, a melyek a jelzett szóban vannak. Pl. Kendőt vettem, *pirosat*; Mátyást, Magyarország királyát, a nép szerette.

A jelzőhöz, ha a jelzett szó előtt áll, ragot nem szabad tenni. Pl. Fehér kenyeret, zöld asztalnál stb.

93. *A határozó.* A hely, idő, mód s egyéb körülmények meghatározására a mondatban határozók vannak.

Leggyakrabban a következő határozók fordulnak elő:

1. Hely	}	határozó.
2. Idő		
3. Mód		
4. Ok-Czél		
5. Eszköz		

Ritkábban előforduló határozók: 1) *állapot-*, 2) *eredet-*, 3) *eredmény-* (vagy *vég-*), 4) *részes-*, 5) *fok-*, 6) *mérték-*, 7) *társ-*, 8) *szám-*, 9) *tekintet-határozó*.

1. *Helyhatározó* van kétféle: a) *eredeti helyhatározó* és b) *képes helyhatározó*. Pl. A házban, kertnél, asztal alatt, fal mellett: eredeti helyhatározók; álmomba merült, szeget ütött a fejébe, óvakodjál a rossz embertől: képes helyhatározók.

Ha az ige helyben történést fejez ki, akkor igazi a helyhatározó; ha az ige csak átvitt értelemben kapcsolható össze helyviszonynyal, akkor képes helyhatározó.

Helyhatározók lehetnek: 1) *határozószók*, 2) *ragos névszók*, 3) *névutós névszók*.

1) *Helyhatározó határozószók:* *itt, ott, amott, kinn, benn, távol, közel, sehol.*

2) *Ragos névszók* következő ragokkal:

-ban, -ben	-ba, -be	-ból, -ből	-nak	-ig
-n	-ra, -re	-ról, -ről	-nek	
-nál, -nél	-hoz, -hez,	-tól, -től		
	-höz			

Ötféle kérdésre felelnek: hol? hová? honnan? merre? meddig?

3) *Névutós névszók* a következő névutókkal:

alatt	alá	alól
felett	fölé	felől
között	közé	közől (közül)
mellett	mellé	mellől stb.

Háromféle kérdésre felelnek meg: *hol*, *hová*, *honnan*?

Nagyobbrészt ragtalan főnévhez járulnak; néhányan azonban ragos főnév után állanak csak. Pl. **Dunán** innen, **Dunán** túl; négy esztendő**n** fölül, há**zon** kívül; öt hónapo**s** korát**ól** fogva, stb.

2. *Időhatározók.* Az időviszony kifejezésére valók. Ezekre a kérdésekre felelnek: mikor? mikorra? mióta? meddig?

Az időhatározók is: 1) határozószók 2) ragos névszók 3) névutós névszók szoktak lenni.

1) *Határozószók:* most, soha, néha, olykor, stb.

2) *Ragos névszó* a következő ragokkal: **-kor**, **-ban**, **-ben**; **-n**; **-nál**, **-nél**; **-ba**, **-be**; **-ra**, **-re**; **-val**, **-vel**.

A szónak magának természetesen időt kell jelentenie, hogy e helyragokkal időt fejezhessen ki. Pl. hajnalban, a nap alkonyatán, az est óráinál, öt órára, ősszel, nappal, éjjel.

3) *Névutós névszók:* *után*, *előtt*, *mulva*, *óta*. Pl. dél után (délután), tegnap előtt, három hét mulva.

3. *Módhatározó.* A módot határozza meg, a miként valami történik. Ezekre a kérdésekre felel: hogyan, miként, mi módon?

1) *Határozószó:* így, úgy, valahogy, jól, rosszul, szépen stb.

2) *Ragos névszó* a következő ragokkal: **-ban**, **-ben**, **-ra**, **-re**, **-val**, **-vel**, **-ként**, **-képpen**, **-ul**, **-ül**. Pl.

Jó kedvében táncol; gondolomra iszik; erőszakkal kényszerítette.

3) *Névutós névszó: képest, fogva.* Pl. Hozzád képest gyarló ember; hajánál fogva hurezolta.

4. *Ok- és célhatározók.* A cselekvés okának és céljának a meghatározására valók.

E kettőt néha összetévesztik, különösen a *miatt* és *végett* névutókkal kifejezett határozóknál.

Miatt mindig az *ok*; *végett* mindig a cél meghatározására való. Pl. Hanyagsága *miatt* büntették meg a fiút; tanulás *végett* küldötték az iskolába.

A ragos főnévvel kifejezett ok- célhatározó közös alak; a rag: **-ért.** Illetlenségedért szidtalak meg (ok); húsért ment a szolgáló a piacra (cél.)

a) *Az okhatározó ragjai: -ért, -val, -vel, -ból, -ből, -n, -ban, -ben, -ra, -re.*

b) *Névutó — név a következő névutókkal: miatt, folytán, következtében.*

c) *Célhatározói ragok: -ért, -nak, -nek, -ra, -re.*

d) *Névutós név a következő névutókkal: végett, célból, célra, után, iránt.*

5. *Eszközhatározó.* Annak a meghatározására való, hogy minek a segítségével végeztünk valamit el.

Az eszközhathározó ragja: **-val, -vel.** Pl. A fiú késsel vágta el az újját.

A többi határozók ragjai a következők:

1) *Állapot — eredet — eredmény* vagy közös néven *állapot határozó: -ul, -képpen, -kép, -ban, -ben, -n* (állapot); *-ból, -ből, -tól, -től,* (eredet); *-nak, -nek, -vá, -vé, -ul, -ül, -ra, -re* (eredmény).

2) *részes határozó* ragja: **-nak, -nek.**

3) *fokhatározó* szavak: *igen, nagyon, erősen.*

4) *mértékhatározó* ragja: **-val, -vel.**

5) *társhatározó* ragja: **-val, -vel, -stul, -stül;** névutója: együtt. Pl. Fiával együtt elhagyta a várost.

6) *számhatározó* ragja: **-an, -en, -szor, -szer, -ször**. Pl. Háromszor csapott le a bakó.

7) *tekintethatározó*. Az igének főnévi alakját használják ilyen értelemben. Pl. *Járni* jártam eleget, de *látni* nem láttam semmit (a mi a járást illeti . . ., a mi a látást illeti . . .)

A városnevekhez az eddig tárgyalt helyragokon kívül a következő ragok szoktak járulni: 1. **-t, -tt**. főleg a **-hely** és **-vár** végű városnevekhez. Marosvásárhelytt, Kolozsvárott, (*Pécsett, Győrött*); 2. **-vá, -vé**, ebben az egy esetben Győrré (e h. Győrbe v. Győrre, de ez utóbbi alakok is helyesek és használatosak).

A **-ban, -bén** és **-n, -ba, -be, -ra, -re, -ból, -ből, -ról, -ről** ragokat találjuk a többi városneveknél, de hogy melyiket melyiknél, arra szabály nincsen.

Külföldi városnevekhez csak **-ban, -ben, -ba, -be, -ból, -ből** ragok járulnak.

A *kiegészítőre* olyan mondatokban van szükség, 94. melyekben az igei állítmánynak az értelmét ki kell egészíteni. Leggyakrabban a *van, lesz, marad* igék szorulnak értelmi kiegészítésre. Pl. Nekem a te segítségedre *szükségem van*. Mikor *lesz* már *vége* a veszekedésnek. A tudós mégis csak *tudós marad*.

A kiegészítő megegyezik az alánynyal számban, s ha az alany birtokos személyragú személyben is.

2. Az összetett mondat.

Ha két vagy több gondolatot fejezünk ki egy 95. mondatban, származik az *összetett mondat*. Pl. A szomszéd háza leégett, a csürét valahogy sikerült megmenteni a lángoktól.

Az összetett mondat egyes tagjai, vagyis mondatai közötti 1. mellérendelő, 2. alárendelő a viszony. Ha két egymástól független értelmű mondatot kapcsolunk össze vagy állítunk egymás mellé: a viszony

mellérendelő. Pl. Én irtam, te olvastál, a többiek játszottak.

Ha az összetett mondat egyes tagjai között olyan viszony van, mint a mondatrészek között: akkor *alárendelő* a viszony.

Az alárendelő viszonyban levő mondatok közül az, a melyikben külön állítmány van: a *főmondat*, a többiek a *mellékmondatok*.

3. A mellérendelő mondatok.

96. Az egymás mellé állított főmondatok, ha kötőszóval vagy a nélkül egy mondatban vannak: mellérendelő mondatok.

A mellérendelő mondatok között szorosabb belső kapcsolat nincsen.

Legkönnyebben a kötőszavakról ismerjük meg, hogy minő az egyes mondatok között levő viszony

A kötőszavak, valamint a mellérendelő mondatok is ötfélék:

1. *Kapcsoló mondatok.*
2. *Választó mondatok.*
3. *Ellentétes mondatok.*
4. *Következtető mondatok.*
5. *Magyarázó mondatok.*

Például: 1. Leültem az asztal mellé, és megirtam a levelet. *Sem* nem félek a fenyegetésedtől, *sem* nem keresem a jó akaratodat. Én *is* kértem, te *is* biztattad őt.

Ezek kapcsoló mondatok. A *kötőszók*: *s, és, is, sem, meg, sem — sem, részint — részint, egyfelől — másfelől.*

2. *Vagy* hiszel nekem, *vagy* nem hiszel. Elmégy *vagy* itt maradsz? *Akár* szeretsz, *akár* nem, én annál maradok, a mit mondtam.

Ezek *választó mondatok*. A *kötőszók* vagy, vagy — vagy, akár — akár.

3. Nem irnod, *hanem* olvasnod kellett volna. Beszélt, *de* nem sokat értettünk a beszédéből. Jó fiú, *pedig* sok rosszat beszélnek róla. Biztatott, hogy menjek vele, én *azonban* nem hallgattam a biztatására.

Ezek *ellentétes mondatok*. A *kötőszók*: *de, hanem, azonban, pedig, ellenben*.

Az egymás mellé állított mondatokban ellentét van.

A *de* és *hanem* használatánál meg kell jegyeznünk, hogy e kettőt felcserélni a szabatos beszédben nem lehet. A *de* megszorító értelmű mondatok előtt áll, a *hanem* kizáró értelmű. A *hanem* kötőszóval bevezetett mondat előtt mindig tagadó mondatnak kell állania. Pl. Elment hazulról, *de* nemsokára hazajön. Itt az első mondatnak érvénye megmarad, a második mondatban mintegy határt szabunk a távollételnek.

Nem irt, *hanem* olvasott. Itt az első mondatban az állítást tagadjuk, s a másodikban avval ellentétes dolgot állítunk.

4. Otthon találtam, *tehát* beszéltem vele. Okos fiú vagy, *azért* hallgass reám. Légy szorgalmas, *akkor* szeretni fogunk téged.

Ezek *következtető mondatok*. A *kötőszók*: *tehát* (hát), *azért, akkor, következőleg* v. *következtében*.

5. Nagy mulatság volt náluk, ugyanis a nevenapja volt a házigazdának. Kétszer voltam nála, azaz ma délelőtt és délután. Nem beszélhettem vele: elutazott.

Ezek *magyarázó mondatok*. A *kötőszók*: *azaz, ugyanis, vagyis, mégpedig*, s igen gyakran kettőspont helyettesíti a kötőszót.

A kötőszók a mellérendelő mondatokban gyakran elmaradnak. Ilyenkor a mondatok értelméből tudhatjuk meg, hogy minő viszony van az egyes mondatok között.

4. Alárendelő viszony a mondatokban.

97. Alárendelt viszony akkor van az összetett mondat egyes mondattagjai között, ha az egyes mondatoknak külön-külön teljes értelmük nincsen. Pl. Elment a vásárba, hogy ökröt vegyen. Az utóbbi mondatot az előbbi nélkül nem értjük, az előbbi mondatnak is csak úgy van teljes értelme, ha az utána következőt hozzá tesszük.

Azt a mondatot, a melyiknek egyáltalában nincs értelme: *mellékmondat*-nak nevezzük; a melyiknek teljes értelme nincsen, a mely tehát csak bővítésre vár: *főmondatnak*.

A mellékmondat tehát mondat alakjában kifejezett mondatrész, mely a főmondatba értelmileg beilleszthető. Pl. Elment a vásárba, hogy ökröt vegyen, egybe foglalva így hangzanék: A vásárba ment ökr-vevés végett.

98. A hány mondatrész van (az állítmányt nem számítva) annyiféle a mellékmondat is.

1. *alanyi*, 2. *tárgyi*, 3. *határozói*, 4. *jelzői*, 5. *kiegészítői mellékmondat*.

99. I. *Alanyi mellékmondat*. A mondat alakjában kifejezett alany: alanyi mellékmondat. Pl. Tőled függ, hogy mit határozol. Szép, hogy meglátogattál. A ki másnak vermet ás, maga esik bele.

Az alanyi mellékmondat élén leggyakrabban *aki*, *amely*, *ami* vonatkozó névmás áll. Ilyenkor a kötőszót pótolja, s vonatkozik a másik mondatban kifejezett alanyra. Gyakran fordul elő a *hogy* kötőszó is.

A *hogy* kötőszó előtt a főmondatban leggyakrabban melléknév vagy főnév az állítmány; ha ige, az mindig *benható* jelentésű.

Az alanyi mellékmondat *ki? mi?* kérdésre felel meg, éppen úgy, mint az alany.

II. *Tárgyi mellékmondat* A mondat alakjában **100.** kifejezett tárgy: tárgyi mellékmondat. Pl. Százszor figyelmeztettelek, hogy tanulj. Látod, hogy milyen szomorúságot okoztál nekünk. A mit nem ismerünk, azt nem kívánjuk. A ki bejön a házunkba, azt illő tisztességesen fogadni.

A tárgyi mellékmondatok legszokottabb kötőszava: *hogy*. Ezen kívül az *aki*, *amely*, *ami* névmást is gyakran használjuk.

A tárgyi mellékmondat főmondatában átható jelentésű tárgyas alakú ige szokott állani. Az olyan főmondatban, mely után *aki*, *amely*, *ami* vonatkozó névmással bevezetett tárgyi mellékmondat áll, rendszeren tárgyas ragú mutató névmást is találunk (*azt*). Ez a tárgyas alak mutat a tárgyi mellékmondatra.

A *hogy* helyett *miszerint*-et ne használjunk, mert ennek módhatározói értelme van.

III. *Határozói mellékmondat*. A mondat alakjában **101.** kifejezett határozó: határozói mellékmondat.

E szerint van:

1. *Hely*-, 2. *idő*-, 3. *mód*-, 4. *ok*-, 5. *cél*-, 6. *társ*-, 7. *számhatározó* mellékmondat.

Továbbá van:

1. *Föltételes* 2. *megengedő*, 3. *következményes* mellékmondat.

1. A *helyhatározó mellékmondat* a helyet fejezi **102.** ki egész mondat alakjában. Pl. Oda megyek, *ahol* jól érzem magamat. A hová én megyek, a madár sem jár ott. A honnan én jöttem, ott nem ismerik az álnokságot. Addig megyek, meddig tudok.

A helyhatározó mellékmondatok ugyanazokra a kérdésekre felelnek, a melyekre a helyhatározók. Kötőszavakul a megfelelő helyhatározói kérdő szócskákat használjuk, csakhogy névelős alakjukban: *a hol, a hová, a honnan, a merre, a meddig.*

A főmondatban mutató névmás utal a helyhatározói mellékmondatra. *Oda* — a hol; *onnan* — a hol, — *ott* — a hol.

103. 2. *Az időhatározói mellékmondat* — az időt fejezi ki egész mondat alakjában. Pl. Mióta nem láttalak, szomorú az életem. Addig jár a korsó a kútra, míg nyaka szakad. Miután eltávoztatok, kezdődött a zápor. Mielőtt megérkeztetek (volna), az ég derült volt.

Az időhatározó mellékmondatban, s a hozzá tartozó főmondatban a cselekvés vagy *egyidőben* történik, vagy az egyik *előbb*, a másik *utóbb*.

a) *Egyidejűség* akkor van, ha az időhatározó kötőszó: *mig, mialatt, midőn, mikor, hogyha*. Pl. Mig beszélünk, az idő telik. Mikor megérkezett, a mozsarak durrogtak.

Jegyzet. A köznapi beszédben a *midőn*-t ritkán használják, a helyett a *mikor* járja.

b) *Egyidejűség* akkor van a mellékmondat cselekvésében, ha a kötőszó: *miután, minekutána*. Pl. Miután vége volt a gyűlésnek, vígan lakomáztak. (A gyűlés *előbb*, a lakomázás *utóbb* történt.)

A *mihelyt, amint, alighogy* kötőszók olyan előidejűséget fejeznek ki, mely az utóbb következő cselekvéssel csaknem egy időbe esik. Pl. Mihelyt megláttam, elmúlt a jó kedvem.

c) *Utóidejűség* akkor van a mellékmondat cselekvésében, ha a kötőszó *mielőtt*. Pl. Mielőtt ki-mondod az ítéletet, gondold meg jól mit cselekszel.

Jegyzet. Az ilyen utóidejű mellékmondatokban felváltva használják a *jelentő* vagy a *feltételes* módú

igei állítmányt. Eldönteni, hogy melyik a helyesebb, ma már nehéz dolog. Szabályúl csak azt mondhatjuk, hogy a *jelentő módot* akkor használjuk, ha a cselekvés valósággal megtörténik, megtörtént vagy meg fog történni; *föltételes módot* akkor, ha a cselekvés lehetőségét vagy lehetetlen voltát akarjuk kifejezni.

Ezt a finom árnyalatot a közbeszédben ritkán találjuk meg.

3. A *módhatározói mellékmondat* — a módot **104.** fejezi ki egész mondat alakjában. Pl. Úgy bámult rá, hogy szinte kiugrott a szeme. Úgy viseld magad, hogy meg legyek veled elégeve.

A módhatározó mellékmondatok leggyakoribb kötőszava *hogy*.

A módhatározó mellékmondat főmondatában rendszeren ott van a módhatározó szócska: *úgy*; a mellékmondat ennek mintegy bővebb magyarázója.

A következő kötőszavak: *amint, ahogy, mintha, miként, semhogy* szintén módhatározó értelmű mellékmondatok előtt szoktak állni, de van még összehasonlító árnyalata is a fő és mellékmondatnak. Pl. Amint vetsz, úgy aratsz. A miként fogadtál, úgy fogadlak én is téged.

4. Az *okhatározó mellékmondat* az okot fejezi **105.** ki egész mondat alakjában. Pl. Csodálkoztam, *mert* ilyet még világéletemben nem láttam. *Minthogy* nem jöttél el, én sem megyek hozzád. *Hogy* te nem beszéltél, én sem szólottam egy árva szót sem.

Az okhatározó kötőszavak a következők: *hogy, mert, mintegy, mivelhogy*.

Jegyzet. A *mivel* használata *mert* helyett nem hangzik jól a magyar fülnek.

5. A *célhatározó mellékmondat* a célzt fejezi **106.** ki egész mondat alakjában. Pl. Eljöttem, hogy meglátogassalak téged. Hivattalak, hogy megmondjam

neki ezt a szomorú újságot. Kérd az Istent, hogy ne büntessen meg gonoszságodért.

A célhatározó mellékmondatnak is *hogy* a kötőszava.

A tiltó értelmű célhatározó mellékmondatokban *nehogy*-ot használni nem helyes. A *ne* szócskának közvetlenül az ige előtt van a helye. Pl. Vigyázz, hogy baj *ne* történjék. (Szokták ugyan *nehogy*-gyal is mondani, de ez nem szabatos.)

A *nehogy* kötőszó fenyegetést is fejez ki. Pl. Nehogy itt lássalak, mert megkeserülöd. Rendesen okhatározói mellékmondatnál szokott kapcsolatban lenni.

107. 6) A *társhatározó mellékmondat* egész mondat alakjában kifejezett társhatározó. Pl. Avval veszekedik, akivel mindig megegyezett.

A társhatározó kötőszava helyett, *aki*, *ami* szokott állani. A főmondatban a mutató névmás *avval*, *azzal* már előre jelzi, hogy a mellékmondat társhatározó.

7) A *számhatározó mellékmondat* egész mondat alakjában kifejezett számhatározó. Pl. A hányszor látlak, mindannyiszor sajnálom, hogy jót tettem veled.

A számhatározó mellékmondat kötőszava: a *hányszor*, a *mennyiszer*, a *hányan*, a *mennyien*. A főmondatban *annyiszor*, *annyian* szokta jelölni a mellékmondat minőségét.

108. IV. A *jelzői mellékmondat*. Az egész mondat alakjában kifejezett jelző. Pl. Szive, mely tele volt nemes érzelemmel, hogy romolhatott meg annyira? Nem láttam olyan embert, aki mindent tud. Olyan világot láttam ott, hogy elborzadtam attól.

A jelzői mellékmondatok kötőszava: *hogy*, s kötőszó gyanánt használjuk *aki*, *amely*, *ami* vonatkozó névmást is.

A jelzői mellékmondat főmondatában gyakran megtaláljuk az *oly* és *olyan* mutató névmásokat, melyek előre jelzik, hogy jelzői mellékmondatnak kell következnie.

V. A *kiegészítő mellékmondat* egész mondat **109.** alakjában kifejezett kiegészítő. Pl. Ő volt az, aki elárult tégedet.

A kiegészítő mellékmondat élén *aki, amely, ami* áll; a főmondatban személyes vagy mutató névmás áll, melynek a kiegészítő mondat mintegy bővebb magyarázója.

VI. *Föltételes mellékmondat*. Ha a mellékmondat **110.** azt a bizonyos feltételt fejezi ki, melytől a főmondat cselekvésének beállása függ: *föltételes mellékmondatnak* nevezzük. Pl. Ha elvégezed a munkádat, elmegyünk sétálni. Ha figyelnél, tudnál. Mit ér a tudományod, ha véka alá rejted.

A föltételes mellékmondat kötőszava: *ha, hogyha*.

A föltételes mellékmondatban az igei állítmány leggyakrabban a föltételes módban áll.

VII. *Megengedő mellékmondat* tulajdonképpen **111.** ugyan olyan ellentétet fejez ki a fő és mellékmondat között, mint az ellentétes mondat, csak hogy itt mindig megmarad mind a két mondatnak az értelme, míg az ellentétesnél a *hanem* kizáró értelmű volt. Pl. Ha vérzik is a szived, ne mutasd másnak. Habár jót tettem vele, mégsem háladatos. Hallgat, noha volna miről beszélnie.

A megengedő mellékmondatok kötőszavai: *ha — is, habár — holott, habár — mégis, noha — mégis, ámbár — mégis*.

VIII. *Következményes mellékmondat* azt a követ- **112.** kezményt fejezi ki mondat alakjában, ami a főmondatból folyik. Pl. Úgy elbizakodott, hogy nem lehet vele birni. Annyira kért, hogy végre teljesíttem a kívánságát.

A következőképpenyes mellékmondatok kötőszava: *hogy*. A főmondatban rendesen módhatározó szócska van: *úgy, annyira, olyan*. Alapjában véve hasonlít is a módhatározó mellékmondathoz.

5. A többszörösen összetett és a körmondat.

113. Az olyan hosszabb összetett mondatot, melyben a mondat tagokat pontos vesszővel választjuk el egymástól: többszörösen összetett mondatnak nevezzük.

A többszörösen összetett mondatokban a pontosvesszőnek ott van helye, hol egy-egy gondolat-sor kiegészül. Pl. A vidék, hol a karaván haladott, kietlen és pusztá volt; sehol egy tenyérnyi zöld hely, lombos fa, patak, hol megpihenhettek volna; a nap tikkasztó melege, a sűrű por, mely finom szemekben szállongott, s reá nehezedett a tüdőre, mind inkább kimerítette az utasokat.

Ha a gondolat az ilyen hosszabb összetett mondatokban szabályosan tagozódik s az egyes mondat-tagok egymással szorosabb összefüggésbe kerülnek, akkor *körmondat*-nak hívjuk.

A körmondatban *elő-* és *utótag* van. Az előtag rendesen hosszabb, mint az utótag; több összetett mondatból állhat, melyek egymástól nem függenek (mellérendelt viszony), de együtt mind az utótaghoz, mint közös főmondathoz, tartoznak.

Az előtag mondatait (illetve összetett mondatait) egymástól *pontosvesszővel*; az előtagot az utótagtól *kettős ponttal* választjuk el.

Ez a kettős pont jelöli, hogy az előtag értelmileg az utótaghoz tartozik, s hogy a körmondatnak értelme csak az utótagban egészül ki.

Az előtag minden mondattagja külön-külön is

összeköthető az utótaggal, s teljes értelmű összetett mondat.

Az előtag mondatainak az élén rendesen ugyanaz az alárendelő kötőszó áll: *aki, ha, midőn*, (a hivatalos stílusban az úgynevezett megokolások csupa körmondatok, ezeknek a kötőszava *minthogy*.)

Körmondat a köznap beszédben nem fordul elő. A szónoki művekben a leggyakoribb, de használják a költők is. Ilyenkor a kötőszavak természetesen elmaradnak. Pl. Ha majd egykor testben és lélekben kifejlődve fellépsz az élet komoly pályáján; ha majd a polgári kötelesség szava tőled is munkát, erőt, talán életedet s a földi lét minden örömét, minden reményét kívánja áldozatul: ne késlekedjél; első és legszentebb legyen előtted a haza.

A szórend.

A magyar nyelvben nem kis fontosságú dolog **114.** a szórend, vagyis a mondatban előforduló szavaknak egymásutánja.

A mondatban kifejezett gondolatnak mindig van valamely része, melyet értelmileg a legfontosabbnak tartunk.

Leggyakrabban az igei állítmányon van a nyomaték.

Pl. Tegnap délután *elmentem* hozzátok.

1. Ha a hangsúly az igei állítmányon van, ezt csak szóbelileg lehet kitüntetni, mert leírva nem jelölhetjük meg az állítmány helyét a mondatban.

2. Csupán az a szabály, hogy a hangsúlyos igei állítmányt, ha összetett, a határozó szótól nem választhatjuk el. Vagyis *elmentem*, nem: mentem el

3. Ha nem az igei állítmányt akarjuk kiemelni, hanem a mondatnak valamely más részét, ezt a kiemelendő részt lehetőleg a mondat élére, s mindig

közvetlenül *az igei állítmány elé tesszük*. Pl. *Öcsém volt nálad a tegnap* (nem más valaki). *Kenyeret ettek nálam a vendégek* (nem kalácsot). *Tegnap volt nálad öcsém*. *Nálad* volt öcsém a tegnap.

E mondatokban a kiemelt vagyis hangsúlyos mondatrészek közvetlenül az ige előtt állanak.

4. Ha az igei állítmány összetett szó (pl. megjön, elmegy, összebeszél stb.) a kiemelt mondatrész után az összetétel első része az ige után kerül. Pl. Hugom *készítette el* az ebédet. *Én szidtam össze* őt (így is: *Én szidtam őt össze*.)

Jegyzet. Az olyan mondatokban, melyekben nincs az igei állítmány kitéve, a *kiegészítőt* hangsúlyozzuk.

Pl. Az igazságot *könnyű* kitalálni. *Bajos dolog* a megszokott dologról leszokni.

5. A kérdő mondatok szórendje a következő: a hangsúlyos mondatrész kerül a mondat élére. Pl. *Elvégezted* mára a dolgodat? A *kenyeret* hoztad ki a kamrából? A *kamrában* volt a kenyér?

Jegyzet. A beszédben gyakran tehetünk hangsúlyt a mondat valamely részére, a nélkül, hogy azt a nyomatékot kiéreznők a leírt mondatból. Pl. *Elvégezted* mára a dolgodat? A hangsúly az igei állítmányon van; s kimondhatom úgy is a mondatot, hogy a hangsúly a határozószóra (*mára*) kerül. Pedig, ha leírjuk, a kettő között semmi különbség sincsen.

6. A tagadó és tiltó mondatok szórendjére nézve fontos dolog az, hogy a tagadás vagy tiltás az igei állítmányra vagy más mondatrészre vonatkozik-e?

a) Ha a tagadás vagy tiltás az igei állítmányra vonatkozik, a tagadó (tiltó) szócska közvetlenül az igei állítmány előtt áll. Pl. *Nem hallottam* róla semmit. *Ne okoskodjál*, hanem engedelmeskedjél

7. Ha az igei állítmány összetett szó, a *nem* után az igei állítmány alapszava, utána az összetétel határozó szava (az úgynevezett igekötő) következik. Pl. *Nem mondotta el* a titkot senkinek. *Ne zavard össze a dolgot.*

8. Ha a tagadás vagy tiltás bizonyos fenyegető jelleget ölt fel, ez a szórend járja: igekötő — tagadó (tiltó) szó — ige. Pl. *El ne járjon* a szájad, azt mondom. *Ki sem* mondhatom, mily rosszul esett nekem az ő bizalmatlansága.

Ilyenkor az értelmi hangsúly tulajdonképpen a határozó szóra esik.

9. Ha a tagadó (tiltó) mondatban nem az igei állítmányt, hanem valamely más mondatrészt akarunk kiemelni, a szórend a következő: *tagadó (tiltó) szó — kiemelendő mondatrész — igei állítmány.*

Pl. *Nem a házát adta el*, hanem a földjét. *Nem a szobában történt*, hanem a kertben. *Nem tegnap láttalak*, hanem tegnap előtt stb.

Az ige és igekötő ilyenkor is elválnak egymástól.

Jegyzet. Az igekötő és az ige olyankor maradnak együtt: a) ha a hangsúly az igei állítmányon van, b) ha a hangsúly az igekötőn van s ez ellentétben áll a következő mondat igekötős igei állítmányával. Pl. *Nem kiment* belőle, *benszorult* a pára. Itt az ellentétesség az igék értelme között is megvan.

Ide tartozik az *is*, *sem* (*is — nem*), *pedig*, *azonban*, *daczára* kötőszavak elhelyezésének a kérdése is.

Az *is* közvetlenül ahhoz a szóhoz csatlakozik, a melyhez értelmileg tartozik, még pedig oly szoros a csatlakozása, hogy a beszédben csaknem *egy szó*-nak tekintjük, mintha így írnék: *énis* elmegyek; *tőledis* elvárom.

Is szóval tehát (mondat elején) sohasem találkozunk.

A *sem*, mint az *is* — *nem* összeolvadása az *is*-nek ezt a csatlakozó jellegét megőrizte, mert, ha nem kezd mondatot, mindig valamely névszó után áll a mondatban. *Soha sem, soha sincs* a tagadást kétszer fejezi ki a magyar nyelv, s a két tagadásnak állító értelme nincsen.

Pedig mindig, *azonban* rendesen a második helyen áll a mondatban. Pl. Ő nevetett, én *pedig* hallgattam. Ilyenkor a *pedig*nek nincs ellentétes (kötőszó) értelme, *mint* ebben a mondatban: Sokat fecsegett, *pedig* kár volt.

Daczára nem áll a mondat élén. Pl. Hősiessége daczára elvesztette a csatát. Nem: Daczára hősiességének elvesztette a csatát.

10. A jelzőt egymagára nem igen szoktuk kiemelni, mert a jelzőt és jelzett szót egy közös fogalomnak vesszük. *Kis birtokom* van, *nagy költséget* nem bírok meg.

Ha a jelzőt külön emeljük ki az ellentét kedvéért, utána nyomban az igei állítmány kerül. Pl. *Fehér* volt a kenyér, nem *barna*.

Függelék.

1. A magyar nyelv eredete.

A magyar nyelv eredete a legújabb időkig vitás kérdés volt a tudósok előtt, s bizonyos mértékben az még ma is.

Mikor nyelvünk eredetét először szóba hozták: a zsidó, a görög és a latin nyelvvel való rokonságát akarták minden áron bebizonyítani. Ennek a bizonyításnak nem volt semmi tudományos alapja.

A XVIII. század második felében egy Sajnovics nevű jezsuita csillagász a lappok földjén járva, tapasztalta, hogy a lappok és magyarok nyelve között hasonlóság van. Latin nyelven írt egy értekezést, s igyekezett ezt az ő tapasztalatát bizonyítani.

Ez volt hazánkban az első lépés arra nézve, hogy rokonságunkat a keleti népek között keressük.

Az indogermán és sémi nyelvekkel való rokonságunkat komolyan már nem vehették, bár voltak még e század első tizedeiben is tudósok, akik váltig bizonyították, hogy a zsidó nyelvvel rokon a magyar.

Mióta a nyelv törvényeit Révai Miklós útmutatása szerint magából az élő és fejlődő nyelvből igyekeztek megállapítani, s a nyelveket egymással ugyanezen az alapon összehasonlították: arra az eredményre jutottak, hogy a magyar nyelv az úgynevezett *ragozó nyelvek* nagy családjához tartozik, mely nem Európában, hanem Ázsiában és Európa északkeleti részén állapodott meg.

A ragozó (agglutináló) nyelvek főjellemvonása az, hogy a szavaknak alak- és jelentésbeli változását értelmüket vesztett szavak (ragok) eszközlik, melyek a tőszóval teljesen egybeolvadnak. Evvel szemben a *hajlító nyelvek* családja (görög, latin, olasz, spanyol, francia, német, a szláv nyelvek) a tőszó magánhangzójának megváltozásával is változtatja a szó értelmét.

A ragozó nyelvek nagy nyelvcsaládját: *ural-altaji* nyelvnek nevezik. Ennek természetesen sok kisebb törzse van, s e törzsek egyike, *az ugor*, másikk a *török-tatár*.

Nyelvtudósaink közül többen foglalkoztak már annak a kérdésnek az eldöntésével, hogy vajjon a magyar nyelv az ugor törzsek melyikével van szorosabb rokonságban, de végleg eldönteni a kérdést máig sem tudhatták, mert a rokonság kötelékéből régen elszakadt magyar nyelv ezer esztendő alatt lényegesen megváltozott, az új viszonyok között, az új nyelvek szomszédságában sokféle hatás alatt állott, idegen elemekkel bővült, összavakban megfogyatkozott, s e miatt ős állapotának kiderítése csaknem legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

Az idegen nyelvek közül, melyeknek nyelvünkre a századok folyamán hatásuk volt, különösen fel-
említendőek: a latin, szláv, oláh és német. A hatás abban nyilvánult, hogy e nyelvekből átvettünk és áthasonlítottunk szavakat, képzőket, szólásmódokat, mondat szerkesztést.

Az idegen elemeknek nyelvünkbe való olvadása sok esetben olyan teljes, hogy annak idegenszerűségét ma már csak a nyelvtudósok, sőt néha ők sem veszik észre.

Nyelvünknek ős állapotáról biztos tudomásunk már azért sem lehet, mert írott maradványunk csak a XIII. századból maradt fenn, de akkor már ősaink

csaknem háromszáz év óta voltak az új hazában, az új viszonyok között. Az írással foglalkozó papok túlnyomó része nem magyarul, hanem latinul írt, s így a régi nyelvnek emlékei csak sovány vonásokban jutottak hozzánk.

Az ország egyes vidékein megmaradt *tájszólások* vagy *nyelvjárások* egynémely régiességet megőriztek ugyan, de ezek köztudomásra csak akkor jutottak, mikor a nyelvjárásokat tanulmányozni kezdték. No meg az ő nyelv a tájszólásokban is sokféle változáson ment keresztül.

2. Nyelvjárások.

Az úgynevezett irodalmi nyelvtől különbözően beszélnek hazánk némely vidékén. Ezt nevezik nyelvjárásnak. A nyelvjárások és az irodalmi nyelv között egyes szavakban (tájszavak), s a szavakban levő magán- és magánhangzókban van a különbség. Mindazonáltal a magyar nyelvjárások korántsem különböznek sem az irodalmi nyelvtől, sem egymástól annyira, hogy meg ne érthetnék egymást az ország bármely részén lakó s magyarul beszélő polgárok.

A főbb nyelvjárások a következők:

1. A *székely-nyelvjárás*, az ország keleti részében Erdélyben (*Háromszék, Csik, Udvarhely, Maros-Torda, Torda-Aranyos* megyékben.)

2. A *csángó-nyelvjárás*, ugyancsak az ország keleti és dél-keleti részében, Moldvában lakó magyarok és Brassó környékén (Hétfalu községeiben, s a magyarországi csángó telepeken).

3. A *palócz-nyelvjárás*, az északi részen főleg a Mátra, Cserhát és Bükk-hegység környékén Heves, Nógrád, Gömör és Borsod megyékben.

4. A *göcseji nyelvjárás* a Dunán túl déli megyéiben, főleg Zala és Somogy megyékben.

5. A *tiszavidéki nyelvjárás*, a Tiszának mindkét partján, a síkságon lakó magyarok nyelve.

3. A nyelvrokonság bizonyító érvei.

Midőn két nyelv között a rokonságot kutatjuk, a következő kérdések merülnek fel:

1. Megegyezik-e a szókincs? Vagyis vannak-e a két nyelvben egyforma alakú és jelentésű szavak elegendő számmal.

2. Megegyeznek-e az úgynevezett őś-kultura szavai a két nyelvben? Vagyis azok a szavak, amelyeknek a legrégibb időben is meg kellett lenniök. Pl. Isten, világ, ember, a test alkotó részei, a közvetlen tapasztalat körébe eső természeti jelenségek; a házi élet szerszámai stb. — a számrendszer legalább egytől tizig.

3. Miképpen történik a szavak ragozása, képzése, összetétele, szóval az alaktan sarkalatos törvényei megegyeznek-e?

4. A magyar nyelv jellemző sajátosságai.

A magyar nyelv főleg az európai, tehát az indogermán nyelvektől a következő lényeges dolgokban különbözik:

1. A magyar nyelv nem *hajlító*, hanem *ragozó* nyelv, tehát az alak- és jelentésbeli változást ragok és képzők eszközlik csupán, nem a szó tövében előforduló magánhangzónak megváltozása. Pl. rózsa, rózsának, rózsás stb.

2. A névszókat nem osztályozzuk *nemek* szerint (mint a görögben, latinban, németben stb.).

3. A melléktnevek is csak egyalakúak, s mindig a jelzett szó előtt állanak, még pedig ragtalanul.

4. A számnevek után egyes számba kerül a főnév.

5. A számrendszer tizes, tehát tizenhatsz, tizenkilencz, (nem mint a latinban duo de viginti, un de viginti vagyis kettőt a húszból — egyet a húszból t. i. elvéve).

6. Az igék ragozásában van *tárgyas* és *tárgyatlan* alak; a személyragok névmási jellege a személyes névmás kitételét fölöslegessé teszi.

7. Az úgynevezett praepositiók vagyis előljáró szócskák nincsenek meg, a *rag* egymaga is elég a szók jelentésbeli módosulásának kifejezésére.

8. A segítő igék (van), ha nem valósággal léte-zést jelentenek, a kiegészítő mellől elmaradnak. Pl. A ház fehér (*van* — fölösleges a magyarban). A tehén házi állat (*van* fölösleges).

Tartalom.

Bevezetés	3
---------------------	---

I. A hangtan.

1. A hangok és jelek (3—4)	3
2. Magánhangzók (5—7)	3
3. Mássalhangzók (8—10)	4
4. Magánhangzók váltakozása (11)	5
5. Mássalhangzók váltakozása (12—16)	5
6. A helyesírás törvényei (17—24)	6

II. Szótan.

1. Beszédrészek (25—26)	9
2. Az ige (27—29)	9
3. Az igék ragozása (30)	10
4. Igemódok (31—32)	10
5. Igeidők (35)	11
6. Az igeragozás táblázata	11
7. Az ige főnévi alakja	16
8. Az ige melléknévi alakja (37)	17
9. Az ige mint határozó szó (38)	17
10. A főnév (39—41)	17
11. A főnevek ragozása (42—47)	18
1. Többes szám ragja (42—43)	18
2. Birtokos személy ragok (44)	18
3. Tárgyrag (46)	19
4. Helyragok	20
5. Időhatározó ragok	20
6. Módhatározó ragok	20
7. Okhatározó ragok	20

8. Társhatározó ragok	20—21
9. Eredmény vagy véghatározó ragok	21
12. A melléknév (50—51)	22
Fokozás (52—55)	22—23
13. Számnév (56)	24
14. Névmas (57—61)	24
15. Határozószó (62—63)	26
16. Az ige, főnév, melléknév, számnév, névmás, határozószó mondattani szerepe (64—65)	26
17. A névelő (66—67)	27
18. A névutó (68—72)	27
19. A kötőszó (73)	28
20. Tagadó s tiltó szó	28
21. Az indulatszó (74)	28
22. A szóképzés és szóösszetétel (76—83)	29
Névszóképzők (78—81)	29
Igeképzők (82—83)	31
23. A szóösszetétel	33

III. Mondattan.

A mondat osztályozása (84)	34
1. Az egyszerű mondat (85—86)	34
A mondat bővítményei (86)	34
Igeidők } használata (87—88)	35
Igemódot }	
Az alany (90)	36
A tárgy (91)	36
A jelző (92)	37
A határozó (93)	38
A kiegészítő (94)	41
2. Az összetett mondat (95)	41
3. Mellékrendelő mondatok (96)	42
4. Alárendelő viszony a mondatokban (97)	44
A mellékmondatok osztályozása (98)	44
I. Alanyi mellékmondat (99)	44
II. Tárgyi mellékmondat (100)	45

III. Határozói mellékmondat (101) . .	45
1. Helyhatározó mellékmondat (102)	45
2. Időhatározó mellékmondat (103)	46
3. Módhatározó mellékmondat (104)	47
4. Okhatározó mellékmondat (105) .	47
5. Célhatározó mellékmondat (106)	47
6. Társhatározó mellékmondat (107)	48
7. Számhatározó mellékmondat . .	48
IV. Jelzői mellékmondat (108)	48
V. Kiegészítői mellékmondat (109) . .	49
VI. Föltételes mellékmondat (110) . .	49
VII. Megengedő mellékmondat (111) , .	49
VIII. Következményes mellékmondat (112)	49
5. A többszörösen összetett és a körmondat (113)	50
A szórend (114)	51
1 - 4. Állító mondatok szórendje	51
5. Kérdőmondatok szórendje	52
6 - 9. Tagadó és tiltó mondatok szórendje	52
Függelék	55
1. A magyar nyelv eredete	55
2. Nyelvjárások	57
3. A nyelvrokonság bizonyító érvei	58
4. A magyar nyelv jellemző sajátosságai . . .	58

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és általa minden hazai könyvárustól megszerezhető:

Stampfel-féle

Tudományos zseb-könyvtár.

„*A tudományok zseb-könyvtára*“ időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik. „*A tudományos zseb-könyvtára*“ idővel mindazt felöleli, a mi az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg „*A tudományos zseb-könyvtár*“-t. A jó magyarsággal és eleven stilussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg:

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta Dr. Lévay E.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt M.
4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal M.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt M.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog II. Pandekták. Irta: Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilsztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévay Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.

Legközelebb pedig — szintén időhöz nem kötötten — következő kötetek megjelenése van tervbe véve :

Aesthetika	Magyar nyelvtan
Alkotmánytan	Magyarok története
Allattan	Magyar poetika
Arithmetika és Algebra	Magyar retorika
Áruiismer	Magyar stilsztika
Astronomia	Mértan
Ásványtan	Művelődéstörténet
Az ember őstörténete	Mythológia
Bogárgyűjtő	Német helyesírás
Chemia (szerves)	Német irodalomtörténet
Chemia (szervetlen)	Német nyelvtan
Egyetemes irodalomtörténet	Nemzetgazdaságtan
Egyházjog (Prot.)	Nemzetközi jog
Egyháztörténet	Népisme
Építészeti stilsz	Növény határozó
Észjog	Növénytan
Ethika	Oktatási módszertan
Fogalmazványok	Olasz nyelvtan
Földtan	Orosz nyelvtan
Geológia	Pädagógia
Görög irod. tört.	Pénzügyi jog
Görög régiségek	Pénzügytan
Gyorsírás	Phyzikai repertitorium
Kereskedelem ismer	Phyzikai földrajz
Kereskedelem története	Planimetria
Kereskedelmi földrajz	Politika
Lélektan	Rajzolás
Lepkegyűjtő	Római irod. tört.
Logarithmustáblák	Rovargyűjtő
Logika	Stereometria
Magyar helyesírás	Statisztika
Magyar közigazgatási jog	Természettan
Magyar közjog	Török nyelvtan
Magyar magánjog	Világtörténet

Megrendelhető alulírt kiadónál, s bármely hazai könyvtárúsnál.

Pozsony. — Budapest.

Stampfel Károly,
kiadó.

